

Historijsko - geografski uzroci i posljedice Bitke za Vukovar

Lozančić, Mabel

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:433291>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Mabel Lozančić

**HISTORIJSKO – GEOGRAFSKI UZROCI I
POSLEDICE BITKE ZA VUKOVAR**

Diplomski rad

Zagreb

2019

Mabel Lozančić

**Historijsko – geografski uzroci i posljedice Bitke za
Vukovar**

Diplomski rad

predan na ocjenu Geografskom odsjeku
Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
radi stjecanja akademskog zvanja
profesor geografije

Zagreb

2019.

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu sveučilišnog studija *Profesor geografije* na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod vodstvom prof. dr. sc. Zorana Stiperskog

Sveučilište u Zagrebu
 rad
 Prirodoslovno-matematički fakultet
 Geografski odsjek

Diplomski

Historijsko – geografski uzroci i posljedice Bitke za Vukovar

Mabel Lozančić

Izvadak: Tema rada je herojska bitka za obranu grada Vukovara od srbo-četničke agresije – Bitka za Vukovar. U radu se daje historijsko-geografski pregled velikosrpske ideologije, otvorenih pretenzija Srbije prema hrvatskim teritorijima te njihov prostorni obuhvat. Kroz pregled o raspadu Jugoslavije, demokratskim procesima u Hrvatskoj te njezinom osamostaljenju, prikazuje se i pobuna dijela srpskog stanovništva u Hrvatskoj te predratno stanje. Vremenskim presjekom samog tijeka bitke daje se pregled odnosa snaga, opisuje brutalnost agresora te moral i motiviranost hrvatskih branitelja za obranu grada i domovine. U završnom dijelu dana je analiza događaja pri ulasku agresora u grad i same okupacije te, naposljetku, posljedica agresije na grad.

56 stranica, 7 grafička priloga, 15 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: Bitka za Vukovar, obrana, vukovarska bolnica, Domovinski rat, velikosrpska ideja, srpska agresija

Voditelj: prof. dr. sc. Zoran Stiperski

Povjerenstvo: prof.dr.sc. Danijel Orešić
 doc.dr.sc. Slaven Gašparović

Tema prihvaćena: 14. siječnja 2014.

Rad prihvaćen: 12. rujna 2019.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Master Thesis

Historical geographical causes and consequences of Battle for Vukovar

Mabel Lozančić

Abstract: The subject of the thesis is a heroic battle in defence the city of Vukovar – Battle for Vukovar. It brings historical geographical review of the Greater Serbian ideology, open Serbian pretensions over Croatian territory and their spatial coverage. Through the review of breakup of Yugoslavia, democratic processes in Croatia and it's declaration of independence, a rebellion of part of Croatian Serbs if portrayed and also a moral and motivation of Croatian defenders to defend the city and the homeland. The final part of thesis analyses events that took place when agressors entered the city and occupation occured, and, finally, the consequences of the aggression.

56 pages, 7 figures, 15 references; original in Croatian

Keywords: Battle for Vukovar, defence, Vukovar Hospital, Homeland war, Greater Serbian ideology, serbian aggression

Supervisor: Zoran Stiperski, PhD, Full Professor

Reviewers: Danijel Orešić, PhD, Associate Professor
Slaven Gašparović, PhD Assistant Professor

Thesis title accepted: 14.01.2014.

Thesis accepted: 12.09.2019.

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

Sadržaj

1.	UVOD.....	1
2.	Geografski položaj Vukovara.....	2
3.	Narodnosni sastav stanovništva općine Vukovar 1991.....	4
4.	Geneza srpskih pretenzija prema hrvatskom teritoriju i velikosrpski projekti	8
4.1.	Rađanje velikosrpske ideje.....	8
4.2.	Velikosrpski projekti	9
5.	Raspad Jugoslavije.....	15
5.1.	Uloga JNA	16
5.2.	Počeci srpske pobune.....	17
5.3.	Demokratske promjene u Hrvatskoj	21
6.	Prva faza Bitke za Vukovar	23
7.	Druga faza Bitke za Vukovar.....	27
8.	Treća faza bitke za Vukovar.....	30
8.1.	Pogibija Blage Zadre	39
8.2.	Nastavak borbi	39
8.3.	Okupacija grada.....	43
8.4.	Vukovarska bolnica	44
9.	Odnos snaga	47
10.	Posljedice Bitke za Vukovar	50
10.1.	Zločini srbo-četnika i JNA nakon okupacije Vukovara.....	50
10.2.	Ratna šteta	51
10.3.	Posljedice na strani agresora.....	51
10.4.	Mirna reintegracija i „suživot“	51
10.5.	Demografske i ekonomske promjene u Vukovaru nakon agresije.....	52
11.	Zaključak.....	54
12.	LITERATURA.....	56
13.	Popis slika	I

1. UVOD

U radu se obrađuje tematika Vukovarske bitke, te velikosrpskih ideja kroz povijest koje su dovele do rata u Hrvatskoj. Ovim radom želi se pokazati da klima koja je prethodila nastanku i raspadu Jugoslavije, te događaji koji su nakon raspada ubrzano doveli do sukoba, a potom i rata, nisu bili slučajni, dio nesporazuma i tenzija već planirani zločinački poduhvat. U prvom poglavlju se opisuje geografski položaj Vukovara. U drugom poglavlju analizira se nacionalni sastav i raspored stanovništva po nacionalnosti na području Općine Vukovar iz 1991. Treće poglavlje podijeljeno je na dva dijela: Geneza srpskih pretenzija prema hrvatskom teritoriju i Velikosrpski projekti. U njima se prati prisutnost velikosrpskih apetita za hrvatskim teritorijem kroz povijest što je dokumentirano u projektima opisanim u drugom dijelu poglavlja. Četvrto poglavlje bavi se ulogom JNA u Domovinskom ratu te pokazuje njezino nesumnjivo svrstavanje na srpsku stranu, kao i huškanje srpskog naroda, te naposljetku podupiranje njihovih pobuna. Poglavlje o raspadu Jugoslavije završava opisom izbora i demokratskih promjena u Hrvatskoj.

Bitka za Vukovar podijeljena je u tri faze u 5., 6. i 7. poglavlju gdje se opisuju tijek bitke i brutalnost svakodnevnih napada, te se daje opis stradanja. Odnos snaga naveden je u 9. poglavlju dok se 10. poglavlje bavi posljedicama bitke izraženim u materijalnim i ljudskim gubicima.

2. Geografski položaj Vukovara

Općina Vukovar nalazi se u istočnom dijelu Hrvatske, u najistočnijem dijelu Slavonije na vukovarskom ravnjaku. Hidrološku okosnicu čine rijeke čine rijeke Dunav i Vuka dok je reljef pretežno nizinski, s valovitim obroncima Fruške gore. Zahvaljujući svom položaju na Dunavu, grad Vukovar pa i cijela općina ima izuzetno povoljan prometno-geografski položaj. Prometni koridori koji prolaze ovim područjem povezuju srednju i jugoistočnu Europu, te se otvaraju dalje prema Bliskom istoku. Također, nalazi se u svojevrsnom susretištu/ križištu triju velikih prirodno-geografskih cjelina Europe Podunavlja, Dinarida i Balkana, što mu daje prvorazredno geoprometno i geopolitičko značenje. (Živić, 2014)

Geografski gledano, općina Vukovar obuhvaća relativno uski pojas dugoljastog oblika, dužine oko 60 km i prosječne širine oko 10 km. Cijelom svojom dužinom prostire se uz desnu obalu Dunava.

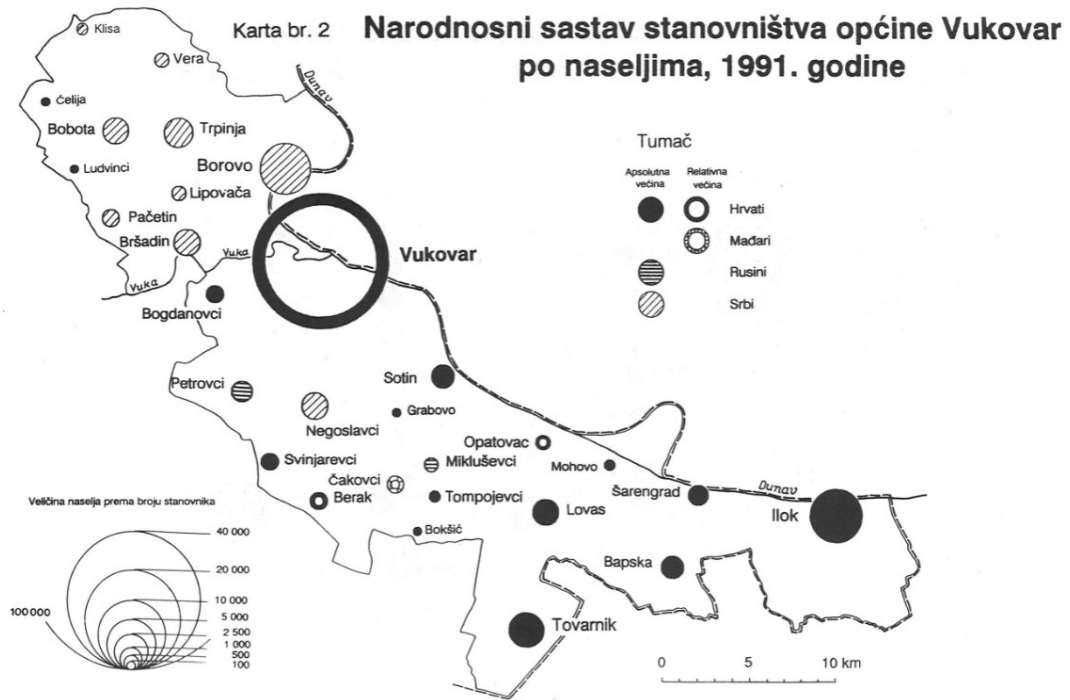
„Središnji, južni i jugoistočni dio Vukovara smješten je na rubu Vukovarske lesne zaravni, koja s prosječnih 108-110 metara nadmorske visine dominira nad zapadnim i sjeverozapadnim dijelom Vukovara koji u reljefnom smislu pripada nizini i poloju rijeke Vuke (Vučanska nizina), s prosječnih 87-88 metara nadmorske visine. Sjeverno krilo lesne zaravni (Vukovarski strmi lesni odsjek) blago je nagnuto prema Dunavu. Korito rijeke Vuke, pružajući se smjerom zapad-istok, usijeca se u urbano tkivo grada te ga dijeli na topografski viši i reljefno složeniji stari i topografski niži i reljefnim karakteristikama jednostavniji novi dio Vukovara. Upravo ta, naizgled mala, ali ključna razlika u nadmorskoj visini i geomorfološko-pedološkim značajkama između “starog“ i “novog“ Vukovara, (...) značajno je utjecala i na intenzitet i smjer borbenih djelovanja u gradu i njegovoj okolini. (...) konfiguracija terena Starog Vukovara, koju u mikroreljefnom smislu karakteriziraju manje lesne terase (visoravni) između kojih se pružaju uske provalije i vododerine, u narodu poznate kao „surduci“, usmjerila je i osnovne pravce proboja JNA i srpskih paravojskih postrojbi s rubova grada prema središtu, kao i smanjeno korištenje materijalno-tehničkih sredstava, napose oklopnih/tenkovskih snaga, a na taj je način i odredila osnovni koncept odsudne i aktivne obrane tog dijela grada („borba za svaku kuću“). U tom je smislu obrana Starog Vukovara, koliko je to god bilo moguće, pokušavala “kanalizirati“ pravce nastupanja srbijanskih oklopnomehaniziranih snaga te ih prisiljavati na, za njih, vrlo nepovoljne bliske ulične borbe. Reljefno bitno otvoreniji dio grada koji se nalazi u nizini, a dijelom i u poloju rijeke Vuke, generalno uzevši, bio je pogodniji za uporabu vojne tehnike s kojom je

raspolagala JNA i pobunjeni Srbi, a time i teže branjiv dio grada. No i ovdje je dijelom pošumljen (Adica), dijelom zamočvaren (zbog meandriranja rijeke Vuke), a dijelom urbanizirani dio prostora Vukovarskog bojišta otežavao korištenje oklopnih i mehaniziranih snaga te je braniteljima i na ovom dijelu bojišta uspjelo ratnom vještinom te snalažljivosti i motiviranosti usmjeriti osnovne pravce srpskih napada te ih navesti na teške ulične borbe u kojima tehnička nadmoć napadača i brojnije ljudstvo ne znače uvijek i njihovu prednost u vođenju akcija.“ (Živić, 2014)

Granični geografski položaj i činjenica da u neposrednoj okolini grada postoji 10 sela u kojima su Srbi većinsko stanovništvo i koja će postati snažna uporišta pobunjenih Srba, četnika i ostalih sudionika agresije, stavili su Vukovar u vrlo težak vojno-geografski položaj, iznimno zahtjevan za obranu.

3. Narodnosni sastav stanovništva općine Vukovar 1991.

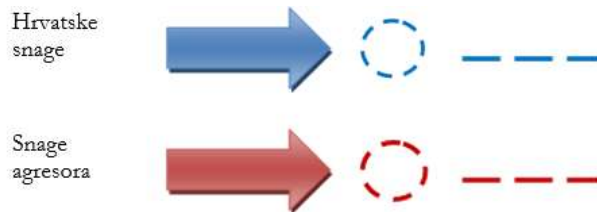
Godine 1991. vukovarska općina imala je 84 189 stanovnika, što je bilo 1,8% stanovništva Hrvatske. Sastojala se od 29 naselja te bila relativno gusto naseljena, prosječno 138,7 stanovnika po km². Prema popisu iz 1991., općina Vukovar bila je narodnosno nehomogena. Najbrojniju narodnosnu skupinu činili su Hrvati sa 43,8%, zatim Srbi 37,4%, Jugoslaveni 7,2%, Rusini 2,7%, Mađari 1,6% i Slovaci 1,6%. Preostalih 5,7% odnosilo se na pripadnike manjih narodnosnih skupina ili na one koji se nisu narodnosno izjasnili. U Vukovaru 1991. godine živjelo je 44 639 stanovnika, više od polovice stanovništva općine, a u njemu su relativnu većinu imali Hrvati. Narodnosni sastav je bio slijedeći: 47,2% Hrvata, 32,3% Srba, 9,8% Jugoslavena, 2,1% Rusina, 1,5% Mađara, a 7,1% stanovništva nije se narodnosno izjasnilo. U drugom urbanom naselju općine, u Iloku, Hrvati su činili apsolutnu većinu sa 62,7% što znači da su Hrvati u općini Vukovar činili glavninu urbanog pučanstva. Manja naselja općine bila su narodnosno homogenija. U popisu iz 1991. Hrvati su apsolutnu većinu činili u 14 naselja: Bapska, Berak, Bogdanovci, Bokšić, Čelije, Grabovo, Ilok, Lovas, Mohovo, Sotin, Svinjarevci, Šarengrad, Tompojevci, Tovarnik; a Srbi u 10 naselja: Bobota, Borovo, Bršadin, Klisa, Lipovača, Ludvinci, Negoslavci, Pačetin, Trpinja i Vera. U dva naselja apsolutnu većinu imali su Rusini (Mikluševci, Petrovci), a u 2 naselja, Opatovcu i Čakovcima, ni jedna nacionalna skupina nije imala apsolutnu većinu. U Opatovcu su relativnu većinu imali Hrvati, a u Čakovcima Mađari. U općini se jasno očitava narodnosna diferenciranost, te su Vukovar i većina naselja istočno od njega osim Negoslavaca imala hrvatsku većinu, a naselja sjeverozapadno od grada srpsku. Naselja uz Dunav bila su pretežito naseljena Hrvatima. Naselja pretežito naseljena Hrvatima bila su nacionalno manje homogena nego ona naseljena pretežito Srbima. Većina je naselja više ili manje bila mješovita po narodnosnom sastavu, ali relativna koncentracija Srba u sjeverozapadnom dijelu općine bila je veća nego Hrvata u istočnom dijelu općine. (Wertheimer-Baletić, 1993.)

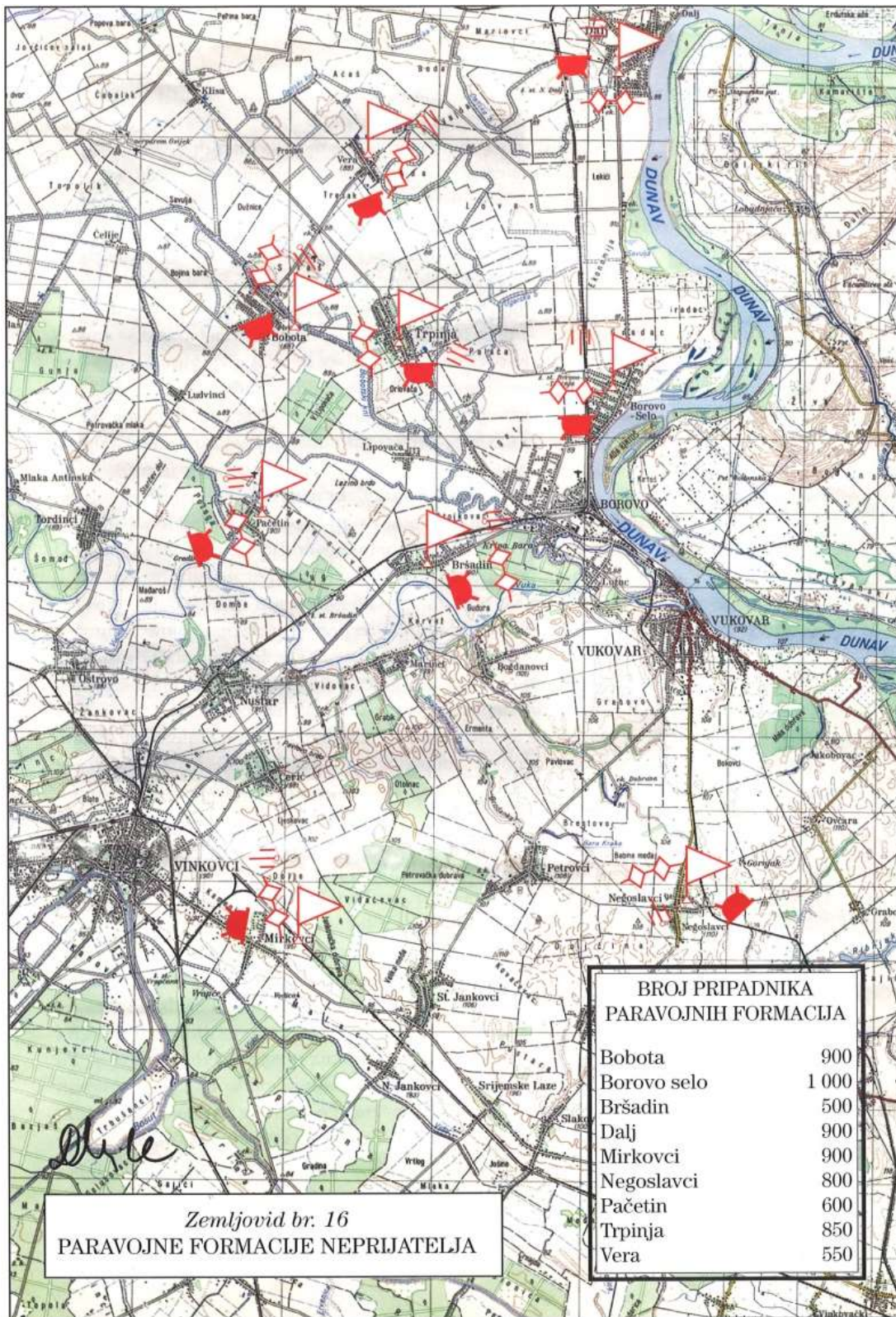
Sl. 1. Narodnosni sastav stanovništva općine Vukovar po naseljima, 1991. godine
 Izvor: Sučić, 2011: Značaj obrane Vukovara u stvaranju hrvatske države

KAZALO VOJNOG OZNAČJA NA ZEMLJOVIDIMA			
	zapovjedništvo satnije		bitnice lakih topova
	zapovjedništvo bojne		hodna topnička kolona
	zapovjedništvo brigade		hodna oklopna kolona
	zapovjedništvo operativne grupe		raznještaj pomoćnih snaga
	minobacači		vozilo na kotačima
	ručni bacač		minobacači
	laki top		haubička bitnica
	haubica		tenkowska postrojba u napadu
	zračna luka		postrojba izvidničkog zrakoplovstva
	postrojba lovačkog zrakoplovstva		postrojba bombarderskog zrakoplovstva

Sl. 2. Kazalo vojnog označja na zemljovidima
Izvor: Dedaković, Mirković-Nadž, Runtić, 2000.

Sl. 3. Kazalo označja na zemljovidima

Sl. 4. Paravojne formacije neprijatelja
Izvor: Dedaković, Mirković-Nadž, Runtić, 2000.

4. Geneza srpskih pretenzija prema hrvatskom teritoriju i velikosrpski projekti

Demokraciji i njezinom mirnom stupanju na političku scenu odnosno mirnom raspadu Jugoslavije na put je stala velikosrpska ideologija koja svoje korijene vuče još iz 14. stoljeća, a čije imaginacije granice tzv. velike Srbije smještaju na liniju otprilike jednaku granici osmanlijskih osvajanja u Hrvatskoj: Virovitica – Pakrac – Karlovac – Ogulin – Karlobag što će dovesti do krvoprolića, rata, Bitke za Vukovar.

4.1. Rađanje velikosrpske ideje

U vrijeme turskih osvajanja u 14. stoljeću pokoreno je srednjovjekovno Srpsko Carstvo, no Srpska pravoslavna crkva (dalje SPC) je preživjela. S obzirom na pravni položaj i povlastice koje je SPC uživala u Turskom carstvu, između ostalih, dobila je i pravo na obnovu Pečke patrijaršije 1557. godine što je kod sultana Sulejmana Veličanstvenog isposlovaio Mehmed-paša Sokolović (1508. – 1566.). Sokolović je rođen u istočnoj Bosni, bio je pravoslavac koji se školovao u manastiru SPC u Mileševu, da bi kasnije bio školovan u Carigradu te prešao na islam. Jedini kriterij koji je trebao biti zadovoljen kako bi određeni teritorij pripao pod jurisdikciju patrijaršije bilo je postojanje manastira i parohija SPC. Tako je, u vrijeme turske kolonizacije osvojenih područja Hrvatskog Kraljevstva, naseljavanjem Vlaha i Srba, kada prvi puta stižu današnji Srbi u Hrvatskoj, granica Pečke patrijaršije dopirala do Virovitice na Dravi, spuštala se zatim rijekom Ilovom na Savu i Sisak, protezala se dalje do Ogulina i u Karlobagu izlazila na Jadransko more da bi se kroz kasnija razdoblja pomaknula još i više na zapad prateći naseljavanja pravoslavnog stanovništva kojem je glavni kohezijski faktor bila upravo SPC. Prvi patrijarh Pečke patrijaršije bio je Makarije, brat Mehmed-paše Sokolovića. Dakle, iako više nije postojalo srednjovjekovno Srpsko Carstvo, dolazilo je do novih proširenja na zemlje koje je SPC nazivala srpskim dok se patrijarh nazivao „patrijarhom sve srpske zemlje i primorja“!

O začetku velikosrpske ideologije i spomenutom razdoblju djelovanja SPC, Mirko Valentić u knjizi „Rat protiv Hrvatske 1991. – 1995. Velikosrpski projekti od ideje do realizacije“ napisao je: „U krugovima svećenstva Srpske pravoslavne crkve, od obnove Pečke patrijaršije (1557.) i njezine jurisdikcije, javljaju se već tijekom 17. stoljeća istaknuti pojedinci koji naseljene dijelove Hrvatskoga Kraljevstva počinju prvi put nazivati „srpskim zemljama“, da bi se ta prva preimenovanja pretvorila – znatno kasnije – u: 'Ovo je Srbija.'“ (Valentić, 2010, 10).

Povijesni izvori o djelovanju te o izjavama srpskih svećenika kroz 17. i 18. stoljeće vezanim za njihovo boravište tj. hrvatske zemlje koje su nastanjivali, a nazivali su ih srpskima, dokaz su kako je upravo Srpska pravoslavna crkva bila kolijevka iz koje je izrasla velikosrpska ideja sa brojnim svojim programima kroz stoljeća koja su uslijedila.

4.2. Velikosrpski projekti

Prvi velikosrpski program, onaj Vuka Stefanovića Karadžića iz 1836. godine nazvan „Srbi svi i svuda“, nastavlja te proširuje velikosrpsku ideologiju Srpske pravoslavne crkve. On je imao viziju Velike Srbije na području nad kojim je jurisdikciju imala Pećka patrijaršija odnosno na području čiji je faktor etničkog identificiranja „srpski“ jezik – istočnom obalom Jadrana sve do Trsta.

Nakon Karadžića, Ilija Garašanin piše „Načertanije“ 1844. godine, sa, između ostalih, poznatom srpskom političkom željom „sojedinjenja vasceloga srpstva“ što, naravno, uključuje i hrvatska područja.

Treći je projekt „Etnografska karta srpskih zemalja“ izrađen 1891. godine čiji je autor Srpska velikoškolska omladina Velike škole u Beogradu. U dijelu projekta koji se odnosi na Hrvatske krajeve, posebnu pozornost privlači izražavanje težnji za sjedinjenjem „srpskih zemalja“ čime potpuno odriču Hrvatima teritorijalnu opstojnost u hrvatskim zemljama što su europskim zemljama diplomatski predstavljali lažima i obmanama navodeći, između ostaloga, kako ta područja nikada nisu bila hrvatska te kako je na njima oduvijek nastanjeno većinom srpsko stanovništvo, što, naravno, nije odgovaralo istini.

Valentić ističe zanimljiv i znakovit članak u Srbobranu, novinama Srpske samostalne stranke u Kraljevini Jugoslaviji koje su preuzele i plasirale članak autora Nikole Stojanovića u kojem on brani velikosrpske teze te podupire navedeni treći velikosrpski projekt: „Ta se borba mora voditi „do istrage naše ili vaše“. Jedna strana mora podleći. Da će to biti Hrvati, jamči nam njihova manjina, geografski položaj, okolnost, što žive svuda pomiješani sa Srbima, i proces opće evolucije, po kome ideja Srpstva znači napredak“. (Valentić, 2010, 40-41)

Predstavljena velikosrpska ideja sa navedenim zemljovidom bila je jedna od podloga za stvaranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine u kojoj su Srbi vidjeli priliku i pravo biti superiorniji i vladati nad ostala dva naroda kao u svojevrsnoj inačici Velike Srbije budući su sve zemlje srpskih pretenzija njezinim ustrojstvom potpale pod istu političku upravu.

U 20. stoljeću pojavljuju se cijeli niz velikosrpskih projekata, a i prve četničke organizacije (u Beogradu, 1921.).

Memorandum Ljubomira Stojanovića i Aleksandra Belića „Suvremeno srpsko nacionalno pitanje“ (1915.) upućen Carskoj Rusiji za cilj ima dobivanje potpore za stvaranje velikog srpskog carstva obmanjujući ju da je ogroman prostor od Jadranskog mora do Karpata nastanjen Srbima dok se ono malo preživjelih pripadnika drugih naroda redovito izjašnjavaju za potpuno ujedinjenje sa njima. Za Hrvatsku navode da se „u glavnim crtama posrbila jer su dvije trećine njenih naselja potomci starih doseljenika iz Bosne i Hercegovine i iz drugih srpskih oblasti“. (Valentić, 2010, 42)

Samo i letimičan pogled na popis stanovništva u zemljama Austro-ugarske Monarhije proveden 1910. godine koji je, naravno, obuhvatio i Hrvatske zemlje, potvrđuje znanu činjenicu da je to još jedna neistina u službi ostvarivanja velikosrpskih ciljeva. Da se uistinu radilo o bezočnim lažima potvrđuje i popis stanovništva Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca proveden 1921. godine.

U Memorandumu se navodi „Pod srpskim narodom podrazumijeva se i u Srbiji i u ostalim srpskim zemljama narod srpsko-hrvatski. To se čini ne samo zato što su Srbi i Hrvati zaista jedan narod s dva imena, već naročito i zato što je srpski narod u zapadnim srpsko-hrvatskim zemljama toliko izmiješan sa hrvatskim, da ih je apsolutno nemoguće razdijeliti (...)“. (Stojanović i Belić, 1915, prema Valentić 2010, 329).

Ubrzo nakon nastanka Kraljevine SHS počeo je proces srbizacije koji je najdrastičnije proveden u Srijemskoj županiji i to agrarnom reformom. Reforma je započela 1919. godine, a 1920. je stavljena pod srpski nadzor kada dolazi do izdvajanja Vukovarskog županijskog odbora za agrarnu kolonizaciju iz Zagrebačke agrarne direkcije te njegovog stavljanja pod nadležnost Agrarne direkcije u Novom Sadu. Iste je godine u sklopu agrarne reforme donesena odluka čiji je cilj bio srpska kolonizacija Srijema. Naime, zabranjeno je naseljavanje siromašnih seljaka iz sjeverozapadne Hrvatske u Srijem i drugdje jer se plodna srijemska zemlja čuvala za solunske i druge srpske koloniste.

„Prvi val solunskih dobrovoljaca i njihovih obitelji dolazi u Srijem već 1919. na posjede grofa Eltza u zapadnom Srijemu. Od 25 novih srpskih naselja u Srijemu na zemlji grofa Eltza bilo je čak 15 naselja, a od oko 1000 koloniziranih obitelji samo su dvije obitelji bile katoličke vjere (Hrvati)! Naseljavani su Srbi iz Srbije, Like, Bosne i Crne Gore.“ (Valentić, 2010, 46)

U Kraljevini Jugoslaviji, nakon prvih udara na povijesne granice Hrvatske, zatim oduzimanjem cijelog Srijema te ubojstvom hrvatskih zastupnika u beogradskom parlamentu, probudio se hrvatski nacionalni identitet i težnja za osamostaljenjem te rješavanjem

hrvatskog nacionalnog pitanja. Na parlamentarnim izborima 1938. godine, u krajevima s hrvatskom većinom najviše glasova dobila je Mačekova Hrvatska seljačka stranka. Srpski je Dvor bio spreman na ustupke kako bi postigao ostanak Hrvatske u Kraljevini što je Maček uvjetovao ujedinjenjem hrvatskih zemalja te Sporazumom Cvetković – Maček nastaje Banovina hrvatska.

Još u vrijeme pregovora, a prije nastanka Sporazuma te stvaranja Banovine Hrvatske, među Srbima u Hrvatskoj frenetično se širi ideja o stvaranju „Srpske krajine“, izdvojene teritorijalne i političke cjeline unutar Hrvatske. Također, cilj je bio spriječiti ujedinjenje hrvatskih zemalja u Banovinu Hrvatsku.

„Prema tome već 1939. najveći broj vodećih Srba u Hrvatskoj prvi put javno iskazuje svoju spremnost da se s beogradskim središtem vlasti, vojskom i SPC, bori protiv prirodnih i nacionalnih prava hrvatskog naroda za vlastitu teritorijalnu zajednicu na vlastitoj zemlji.“ (Valentić, 2010, 47)

Nastojanja oko stvaranja „Srpske krajine“ započela su osnivanjem društva „Krajina“ 10. veljače 1939. u Zagrebu.

Anonimna brošura „Krajina, Srbi u našim sjevero-zapadnim pokrajinama“ tiskana u veljači 1939. godine predstavlja peti velikosrpski projekt. Uz zemljovid „Krajine“, brošura donosi i brojne grafičke i statističke podatke o srpskom stanovništvu u Hrvatskoj. (Valentić, 2010). Vrlo je znakovito da se područja Hrvatske okupirana u Domovinskom ratu (izuzev Istočne Slavonije) gotovo u potpunosti poklapaju sa hrvatskim kotarima koji se na navedenom zemljovidu smještaju u „Krajinu“.

Iz svih navedenih aktivnosti, na prostoru Kraljevine Jugoslavije razvio se nacionalistički pokret „Srbi na okup“.

„Pod snažnim utjecajem vojske i SPC djeluje u Hrvatskoj srpski masovni pokret „Srbi na okup“, koji reagira osjetljivošću prave paranoje. Pokret je prirodno izniknuo iz pokreta o utemeljenju „Srpske krajine“ kao posebne teritorijalne oblasti koja bi okupila sve Srbe u Hrvatskoj i zapadnoj Bosni. Presijecanjem Hrvatske linijom Virovitica – Kninski i Benkovački kotar, Srpska krajina trebala je onemogućiti povezivanje Banovine Hrvatske u jednu teritorijalnu cjelinu.“ (Valentić, 2010, 48)

Prema izvještajima kotarskih načelnika vlastima Banovine u Zagrebu, pokret je naročito aktivno djelovao u Kninu i Vukovaru. U Kninu su se krajem 1939. godine među srpskim stanovništvom skupljali potpisi za odcjepljenje od Banovine Hrvatske. U tom su smislu, prema izvještajima gradske policije Vukovara, glavnu ulogu imali upravni odbori srpskih crkvenih općina u Vukovarskom i Osječkom kotaru. Dijeljeni su letci sa naslovom „Braćo

Srbi na okup“ te su se, također u svrhu odcjepljenja od Banovine Hrvatske, tražili potpisi. (Valentić, 2010)

Ovakvi postupci i ponašanje gotovo su identični ponašanju pobunjenih Srba u Hrvatskoj od vremena donošenja Božićnog ustava tj. početka odcjepljenja od Jugoslavije i stvaranja neovisne Republike Hrvatske.

S početkom 2. svjetskog rata i slomom Kraljevine Jugoslavije u Travanjskom ratu, srpski nacionalizam iznjedrio je dva nova velikosrpska projekta.

Šesti je velikosrpski projekt Stevana Moljevića „Homogena Srbija“ iz 1941. godine. Rađen je za četničku vojnu silu sa ciljem stvaranja Velike Srbije u okviru Jugoslavije. Glavna ideja i težnja bila je: „Tamo gdje ima Srba – tamo je Srbija“.

Između ostalog, plan je bio Hrvatskoj oduzeti Dalmaciju do Novigradskog mora i Novskog ždrila, većinu Like, Kordun, Baniju, Srijem i gotovo dvije trećine Slavonije sve do Pakraca i preko njega do izlaska na Dravu. Četnička Dinarska divizija pod vodstvom popa SPC Momčila Đujića imala je zadatak proširiti srpski teritorij na zapadne granice zamišljene Velike Srbije. Svo stanovništvo hrvatskih područja koje je trebala obuhvatiti navedena granica trebalo je biti „očišćeno“ tj. likvidirano. (Valentić, 2010)

„Stoga se Srbima nameće danas prva i osnovna dužnost:

stvoriti i organizirati homogenu Srbiju koja ima obuhvatiti cijelo etničko područje na kome Srbi žive, i osigurati joj potrebne strateške i prometne linije i čvorove, te gospodarska područja kako bi joj bio omogućen i osiguran slobodan gospodarski, politički i kulturni život i razvitak za sva vremena.“ (Valentić, 2010, 344)

Draža Mihailović, glavni zapovjednik četničkih postrojbi, kasnije general i zapovjednik svih četnika te, naposljetku, ministar vojske u izbjegličkoj Vladi, izdao je 20. prosinca 1940.

„Instrukcije“ u kojima izražava svoje velikosrpske genocidne planove, glavne ciljeve četničke borbe te upute za postupanje svojim četnicima.

„Stvoriti Veliku Jugoslaviju i u njoj Veliku Srbiju, etnički čistu i u granicama predratne Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine – Srijema – Banata – Bačke.“ (Valentić, 2010, 54)

„Čišćenje državne teritorije od svih narodnih manjina (...). Stvoriti neposredne zajedničke granice između Srbije i Crne Gore, kao i između Srbije i Slovenačke (...).“ (Valentić, 2010, 54)

Milan Šantić, jedan od četničkih vođa, 1942. godine izjavio je: „Srpske zemlje moraju biti očišćene od katolika i muslimana. U njima će živjeti samo Srbi. Čišćenje će se sprovesti temeljito. Sve ćemo ih potisnuti i uništiti bez izuzetaka i bez sažaljenja. To će biti polazna

osnova našeg oslobođenja (...). To treba da se vrši brzo i u jednom revolucionarnom zanosu.“ (Valentić, 2010, 55)

Sedmi velikosrpski projekt „Srbi i srpske zemlje – etnografski problem srpskog naroda“ napisao je Milutin Nedić 1942. godine. Cilj projekta bio je od Nijemaca dobiti dozvolu za zamjenu stanovništva između Srbije i Hrvatske. Namjera je bila oduzeti Hrvatskoj njezin teritorij i priključiti ga Srbiji kao „srpske zemlje“ tj. određena područja Vojvodine, Bačke, Baranje, Banata, Srijema, Slavonije, Hrvatske, Dalmacije i Bosne i Hercegovine te sa dijelova koji bi joj bili priključeni iseliti hrvatsko stanovništvo, a sa onih koja bi ostala izvan Srbije srpsko stanovništvo, odnosno izvršiti zamjenu stanovništva. Primjerice, gotovo cijeli Srijem pripao bi Srbiji (osim kotara Vinkovci te po jedne polovice kotara Vukovar i Ilok) i sa tog bi se prostora trebalo, po srpskim suludim planovima, iseliti 130 072 Hrvata (!!) dok bi sa dijela koji bi ostao u Hrvatskoj na imaginarni srpski dio trebalo prijeći 16 649 Srba. (Valentić, 2010)

Ovi podaci vrlo jasno govore o tome kako je ideja bila Hrvatskoj oduzeti njezine krajeve koji nikada nisu bili srpski, pripojiti ih Srbiji te ih etnički očistiti tako da u njima ne ostanu niti jedan jedini Hrvat ili Hrvatica! Na taj način željeli su stvoriti homogenu Veliku Srbiju, etnički čist prostor naseljen samo Srbima i beznačajnim brojem nacionalnih manjina sa što manjim mogućim brojem Hrvata.

Osmi velikosrpski projekt bio je Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti iz 1986. godine.

Nakon 2. svjetskog rata, obnovljena je Jugoslavija kao Socijalistička federativna republika. Za Srbe je značajno da svi Srbi opet žive u istoj državi jer ih to približava konačnom cilju – ujedinjenju svih „srpskih zemalja“ u Veliku Srbiju.

„Dobro poznatu činjenicu u međunarodnim odnosima da je Jugoslavija složena država, Srbi će još prije Drugog svjetskog rata zamijeniti osjećajem da je Jugoslavija isto što i Srbija, te da je upravo ona njihov prvorazredni interes.“ (Valentić, 2010, 68).

Nakon Titove smrti, počinju se jačati demokratske težnje te rasprave o ustavnim i drugim promjenama u Federaciji. Svoje nezadovoljstvo uređenjem zemlje najprije izražava političko vodstvo Srbije. Srpsko komunističko vodstvo bilo je nezadovoljno time što dijeli jednak status unutar federacije sa drugim državama te što Ustav iz 1974. daje autonomiju pokrajinama Kosovu i Vojvodini koje, sukladno tome, imaju pravo veta na neke odluke Srbije kojima bi pokušala regulirati svoje interes u pravcu srbocentrizma te se zalaže za

promjenu Ustava. Slovenija i Hrvatska nisu poduprle prijedlog kojim bi se autonomnim pokrajinama oduzela Ustavom zajamčena prava. Političko vodstvo Srbije izrazilo je želju da u raspravama o stanju u SFRJ sudjeluje i Srpska akademija nauka i umjetnosti (dalje SANU) koja izrađuje Memorandum SANU, osmi velikosrpski projekt. Dio teksta Memoranduma izašao je u javnost u rujnu 1986. godine te je izazvao burne reakcije. U njemu se iznose optužbe za udruživanje radi zavjere na račun Slovenije i Hrvatske jer su bile protiv oduzimanja ustavnih prava Kosovu i Vojvodini te se poziva Srbe da podupru prijedlog vraćanja autonomnih pokrajina pod vlast Republike Srbije koje bi time, doduše, zadržale autonomiju, ali bi im se oduzela neka ustavna prava, a posebno prava Albancima na Kosovu koji su tada činili većinu od oko 90%. Također, u Memorandumu se naglašavala ideja okupljanja cijelog srpskog naroda u Jugoslaviji (neovisno o republičkim granicama) sukladno do tada mnogo puta iznesenim velikosrpskim idejama i željama za ujedinjenjem „srpskih zemalja“ što se odnosilo na područja koja baš nikada nisu bila pod srpskom vlašću. U Memorandumu se Srbima poručuje kako njihov narod u Hrvatskoj i na Kosovu trpi diskriminaciju i asimilaciju, a na Kosovu i genocid koji traje godinama, te ih ujedno poziva na obranu ugroženog nacionalnog identiteta, potičući tako antihrvatsku ratnu histeriju te borbu za zapadne granice Velike Srbije što će u konačnici dovesti do krvoprolića. Valentić o Memorandumu, između ostalog navodi i slijedeće: „Ocjena prema kojoj „Srbi u Hrvatskoj nikada u prošlosti nisu bili toliko ugroženi koliko su danas“ bila je najveća prijetnja Republici Hrvatskoj i „optužba“ protiv nje. Zato je Memorandum, od kad je prvi put potpuno objavljen, shvaćen kao javni poziv upućen svim Srbima na ujedinjenje za obranu ugrožene nacije.“ Naravno, Memorandum potpuno zanemaruje objektivne demografske razloge smanjenja broja Srba. Jedan značajan razlog je i taj što su se Srbi, kad im je to odgovaralo, zbog ostvarenja određenih prava, izjašnjavali kao Jugoslaveni. Primjerice, u središnjoj državnoj upravi morala se voditi briga o nacionalnoj zastupljenosti pa su, na taj način, izjašnjavajući se kao Jugoslaveni, Srbi mogli značajno povećati svoj udio. Posebno je taj udio bio značajan kad se radilo o nacionalnoj strukturi kadrova unutar Jugoslavenske narodne armije (dalje JNA) što će se pokazati kao jedan od glavnih faktora u krvavom sukobu koji je uslijedio, a o čemu će više biti riječi kasnije. Broj Srba povećava se po popisu iz 1991. godine u odnosu na onaj iz 1971. i iz razloga što ih se određeni broj više ne izjašnjava kao Jugoslaveni jer im je u tom vremenu bilo i politički i na druge načine pogodnije izjasniti se kao Srbi. (Nazor i Pušek, 2018)

5. Raspad Jugoslavije

U rujnu 1987. godine Slobodan Milošević dolazi na vlast u Srbiji postavši predsjednikom Predsjedništva Centralnog komiteta saveza komunista Srbije, a time se mijenja i odnos prema Memorandumu SANU i prema srpskom nacionalizmu. Miloševićevi poslušnici „mitinzima solidarnosti“ i tzv. „antibirokratskom“ ili „jogurt revolucijom“ te državnom represijom preuzimaju vlast u autonomnim pokrajinama Kosovu i Vojvodini te SR Crnoj Gori. Osim smjene rukovodećih, ovi događaji dovode do toga da je odlukom Skupštine SR Srbije od 28. ožujka 1989. godine Vojvodini i Kosovu ukinut status konstitutivnih jedinica Federacije, ali su zadržana glasačka mjesta njihovih predstavnika u Predsjedništvu SFRJ što je Miloševiću osiguralo kontrolu nad polovicom glasova u Predsjedništvu, a Srbiji preduvjete za političku dominaciju nad ostalim republikama federacije. Isto je zapečaćeno novim Ustavom SR Srbije iz rujna 1990. čime je SR Srbija prekršila Ustav SFRJ iz 1974. (Nazor i Pušek, 2018)

„Za susjedne republike, posebice zapadne bila je to provala srpskog nacionalizma kojoj jugoslavenske institucije nisu stale na put.“ (Marijan, 2013, 41)

Milošević i njegovi komunisti surađuju sa SANU (čiji Memorandum dobiva sve više pristaša), a ubrzo im se aktivno pridružuje i SPC. Na prvom svom javnom izlaganju, na Gazimestanu 28. lipnja 1989. godine, u prigodi proslave 600. obljetnice Kosovske bitke na kojoj je prisustvovao kao tada već Predsjednik Srbije, Milošević, između ostalog izjavljuje: „Šest stoljeća kasnije, opet smo u bitkama i pred bitkama. One nisu oružane, mada i takve još nisu isključene“. (Valentić, 2010, 65)

Na 14. izvanrednom Kongresu Saveza komunista Jugoslavije održanom 20. siječnja 1990. godine, CKSK Slovenije predlaže „mekši“ oblik federacije i povratak ustavne autonomije Kosovu što Milošević odbija te pobjeđuje prijedlog komunista o još „čvršćoj“ federaciji. Delegati CKSK Slovenije napuštaju Kongres, a za njima to čine i delegati CKSK Hrvatske čime se Savez komunista Jugoslavije praktično raspada, a proces raspada Jugoslavije znatno ubrzava. U isto je vrijeme i proces demokratizacije nezaustavljivo krenuo.

Još prije samog odlaska na Kongres u Beograd, u prosincu 1989., CKSK Hrvatske donio je odluku o uvođenju višestranačkog sustava te o održavanju prvih slobodnih izbora u Hrvatskoj (Valentić, 2010) čime se prekida famozna „hrvatska šutnja“.

U Kninu je 17. veljače 1990. osnovana Srpska demokratska stranka (dalje SDS) čime je institucionalizirano djelovanje srpskih nacionalista u Hrvatskoj, a najbrže je rasla na područjima na kojima je srpsko stanovništvo činilo većinu. (Marijan, 2010)

Jedna od najupečatljivijih točaka programa stranke bila je ona o prekrajanju hrvatskih regija i općina kako bi one što vjernije odražavale raspored srpske nacionalne manjine u Hrvatskoj, tj. o osnivanju „posebne srpske pokrajine“ što će nekoliko mjeseci kasnije, u pregovorima s hrvatskim vlastima o rješavanju srpskog pitanja u Hrvatskoj, kao jedan od prijedloga rješenja iznijeti predstavnik Srba u Hrvatskoj. (Valentić, 2010)

Na prvim višestranačkim, demokratskim izborima održanim u travnju i svibnju 1990. godine, HDZ na čelu sa dr. Franjom Tuđmanom dobiva uvjerljivo najveći broj glasova te mandata u Saboru, a sukladno tome i pravo na sastavljanje prve demokratske Vlade tada još Socijalističke Republike Hrvatske.

5.1. Uloga JNA

Kao reakcija na cjelokupnu Jugoslavensku krizu te na najnoviji događaj oko izbora u Hrvatskoj, na političku scenu stupa vojni vrh SFRJ. (Valentić, 2010.) Savezni sekretarijat za narodnu obranu sa sjedištem u Beogradu u svibnju 1990. daje naredbu te se Teritorijalnoj obrani (dalje TO) SR Hrvatske protuustavno i nelegitimno oduzima naoružanje i premješta u vojarne JNA (Nazor i Pušek, 2018) budući je vladalo, najblaže rečeno, nepovjerenje prema hrvatskoj vlasti te je postojala bojazan da bi ona preko TO mogla doći do znatnih količina oružja. „Na ilegalan način tajno je razoružano 240 000 teritorijalaca i konfiscirano 200 000 pušaka i automatskog oružja, 1 400 minobacača, 10 000 protuoklopnih lansirnih sredstava, 1 000 topničkih oružja, 250 000 protutenkovskih mina, 200 000 ručnih granata, velike količine streljiva, eksploziva i vojne opreme.“ (Nazor i Pušek, 2018, 26)

Ovaj je potez, dakako, bio i vrlo znakovita politička poruka vojnog vrha SFRJ Hrvatskoj koji sad bez ikakve sumnje provodi politiku osnovanu na srpskim nacionalnim interesima.

„Praktično smo ih razoružali. Formalno, ovo je uradio načelnik Generalštaba, ali faktički po našem nalogu. Slovenci i Hrvati su oštro reagirali, ali nemaju kud.“ (Jović, 1995, prema Nazor i Pušek, 2018, 35)

Kakve su konkretne namjere srpskog vodstva i JNA bile još se jednom može zaključiti i iz navoda Maria Nobila i Davorina Rudolfa: „Kadijević je u svojim memoarima otvoreno priznao da se u Teritorijalnu obranu u onim mjestima Hrvatske i Bosne u kojima su dominirali Srbi nije diralo, već se ona, naprotiv, materijalno pomagala i stavljala pod

direktnu komandu JNA, a jedinice JNA služile su joj kao operativna rezerva.“ (Nobilo, 2000, prema: Nazor i Pušek, 2018, 35)

Na istu temu, Davorin Rudolf napisao je: „Planovi o oduzimanju oružja bili su detaljno razrađeni u vojnom vrhu u Beogradu, jer je prva takva akcija već bila poduzeta početkom osamdesetih na Kosovu (u Hrvatskoj su od 1986. do 1990. Hrvati sustavno smjenjivani sa svih važnijih mjesta u TO, a oružje je sve više sabirano u područjima sa većinskim srpskim stanovništvom.“ (Rudolf, 1999, prema: Nazor i Pušek, 2018, 35)

Naime, na rukovodećim mjestima (oficiri i podoficiri) u JNA, 1991. godine bilo je 62,5% Srba i samo 10,4% Hrvata.

Sredinom 1980-ih godina pokrenut je preustroj Oružanih snaga SFRJ prema planu „Jedinstvo“ u sklopu čega se snage Teritorijalne obrane izuzimaju iz sustava zapovijedanja republika i pokrajina, te se, u operativnom smislu, podređuju zapovjedništvima JNA. Admiral Davor Domazet Lošo navodi da je „preobražaj JNA u instrument srpske agresivne politike počeo je 1980-ih godina, tj. nakon smrti J. B. Tita. Domazet navodi podatke kako je već 1986./87. „potpuno ostvarena povoljna srbizirana struktura časničkog zbora u Jugoslavenskoj armiji“ te da je početkom 1990. broj časnika srpske i crnogorske nacionalnosti dosegao gotovo 70%; Srba je bilo 63,2%, a Crnogoraca 6,2% dok je Hrvata bilo 12,6%. (Lošo, 1997, prema Nazor i Pušek, 2018, 24.)

„Istovjetni ciljevi – očuvanje Jugoslavije, kao strogo centralizirane države s prevlašću najbrojnijeg (srpskog) naroda u njoj (prema načelu „jedan čovjek – jedan glas“), odnosno smanjenja prava republika, a povećanje ovlasti saveznih tijela, uz neproporcionalnu većinu Srba (i Crnogoraca) u profesionalnom sastavu JNA, razlog su zbližavanja dijela vodstva JNA sa srbijanskim vodstvom i pretvaranja JNA u srpsku vojsku.“ (Nazor i Pušek, 2018, 24.)

5.2. Počeci srpske pobune

Konstituiranjem Sabora SR Hrvatske 30. svibnja 1990. godine na kojem je za predsjednika Predsjedništva SRH izabran dr. Franjo Tuđman, započinju u Hrvatskoj konkretne rasprave o nužnim promjenama unutar SFRJ te o promjeni Ustava SFRJ. O promjenama svaka od država SFRJ morala je dati svoje mišljenje, a također i Predsjedništvo. (Valentić, 2010)

Nakon konstituiranja Sabora, hrvatske su vlasti sa predstavnicima Srba u Hrvatskoj pokušavale naći rješenje srpskog pitanja u Hrvatskoj. Izvrćući činjenice, odnosno namjernim krivim tumačenjem ustavnih odredbi Ustava SR Hrvatske iz 1974., predstavnici srpskog

naroda tvrdili su da su Srbi konstitutivni narod u Republici Hrvatskoj te da im se to novim Ustavom pokušava ukinuti te su, na osnovu toga, tražili da im Hrvatski sabor u novom Ustavu prizna suverenitet, kako bi imali ista suverena prava kao Hrvati, izražavajući time kako ne žele biti izjednačeni sa drugim nacionalnim manjinama i narodnostima u Ustavu! Takav bi razvoj događaja za posljedicu imao to da bi Hrvati u svojoj državi o svemu morali suodlučivati sa Srbima, odnosno bio bi im onemogućen suverenitet u vlastitoj državi!

Osim navedenog, srpski je predstavnik kao rješenje problema dao još jedan prijedlog rješenja (koji je bio na tragu spomenutog programa SDS-a), a taj je da se za Srbe u Hrvatskoj osnuje nova, posebna pokrajina koja bi, u slučaju raspada Jugoslavije, bila osamostaljena! Valentić u svojoj knjizi citira Raškovićev opis kako su Srbi zamislili tu svoju pokrajinu „Mi hoćemo dobiti mogućnost da u toj zajednici općina promoviramo najprije srpske škole, protiv kojih vi nemate ništa, da promoviramo srpski jezik, da promoviramo institucije srpske, da promoviramo srpske novine i sredstva informacija, da promoviramo televiziju.“ (Rašković, 1991, prema Valentić, 2010, 80) SDS je zamislilo da bi se tom pokrajinom od hrvatske „otkinulo“ najmanje 26% teritorija, dok je Vojislav Šešelj imao planove u kojima se radilo i o 70% hrvatskog teritorija, nastavljajući tako velikosrpske težnje. (Valentić, 2010.)

Kakvo je političko raspoloženje u to vrijeme vladalo među pobunjenim Srbima u Hrvatskoj dobro ilustrira izjava umirovljenog pukovnika JNA Bogoljuba Popovića prilikom jedne od sjednica SDS-a nedaleko Benkovca 23. lipnja 1990.: „nije daleko dan kada ćemo se spojiti od mora do Drine. Nema te sile koja će spriječiti da se ujedini srpski narod(..)“ (Popović, 1990, prema Valentić, 2010, 85)

Nakon brojnih insceniranih napada na Srbe u Hrvatskoj te huškačkih nastupa srpskih medija dirigiranih iz Beograda, predstavnici Srba u Hrvatskoj na sve se načine trude prekid pregovora te pobunu protiv legitimno i demokratski izabrane hrvatske vlasti opravdati lošim odnosom hrvatskih vlasti prema Srbima. Kao primjer huškačke retorike indikativno je spomenuti izjave Vuka Draškovića poput one da su u Hrvatskoj „počeli paliti, rušiti, klati Srbe“. (Nazor i Pušek, 2018, 47)

U lipnju 1990. počinje protuustavno djelovanje pobunjenih Srba u Hrvatskoj u smjeru odcjepljenja od Hrvatske konkretnim potezom Skupštine općine Knin koja 27. lipnja 1990. donosi Odluku o osnivanju i konstituiranju Zajednica općina Sjeverne Dalmacije i Like. (Nazor i Pušek, 2018) što su, odlukama istih ili sličnih naziva, učinile i brojne druge općine sa srpskom većinom.

To se djelovanje i njegov cilj dalje mogu objasniti slijedećim citatom: „Osnovna strategija slamanja Republike Hrvatske počivala je na amputacijama hrvatskog teritorija. Određene su

svojevrzne amputacijske jezgre, koje su obuhvaćale područja Hrvatske u kojima je srpsko stanovništvo bilo jače zastupljeno, ne nužno i većinsko stanovništvo. Uz pomoć JNA i srpskih pararegularnih postrojbi iz Srbije, te su se amputacijske jezgre počele širiti i spajati, stvarajući pritom kontinuirane amputacijske zone (...).“ (Sučić i Živić, 2007, 80)

Hrvatski je sabor, nastavljajući sa demokratskim promjenama i uređenjem države 25. srpnja 1990. usvojio amandmane na Ustav SRH kojima je iz naziva države uklonjen pridjev „socijalistička“, utvrđen je novi (povijesni) hrvatski grb kojim je zamijenjena komunistička crvena zvijezda petokraka te je utvrđena hrvatska zastava. Predsjednik Predsjedništva postao je Predsjednik države, Izvršno vijeće Sabora postalo je Vlada RH, a republički sekretar ministar. (Nazor i Pušek, 2018)

Istog dana, na velikom mitingu pobunjenih Srba u Srbu, Srpsko nacionalno vijeće (dalje SNV) usvaja „Deklaraciju o suverenosti i autonomiji srpskog naroda u Hrvatskoj.“ Navedenom Deklaracijom određeno je da će politički predstavnik srpskog naroda u Hrvatskoj biti Srpski sabor, a njegovo izvršno tijelo SNV. Posljednjom odlukom Srpskog sabora u Srbu proglašene su ništavnim sve Ustavne promjene i odluke Hrvatskog sabora, koje će biti donesene istoga dana jer, tvrdili su, negiraju suverenitet srpskom narodu i „umanjuju njegovo autonomno pravo.“ Na saboru se skupilo 150 000 Srba među kojima je bio i Vojislav Šešelj. Uz četničku ikonografiju, moglo se čuti i povike poput: „Ovo je Srbija!“, „Ne bojimo se ustaša!“, „Zaklat ćemo Tuđmana!“ (Valentić, 2010)

Tom je prilikom najavljeno i održavanje referenduma kojim bi se Srbi u Hrvatskoj izjasnili o svojem položaju u Hrvatskoj te drugim za njih bitnim pitanjima. Navedenim se činom dodatno zaoštrila međunacionalna situacija u Hrvatskoj. Skupu je prisustvovao i Slavko Dokmanović, predsjednik Skupštine općine Vukovar.

Prva sjednica SNV-a Knin održana je 31. srpnja 1990. kada je donesena odluka o raspisivanju referenduma o srpskoj autonomiji. Određeno je da se održi od 19. kolovoza do 2. rujna 1990.

Hrvatska je Vlada 4. kolovoza 1990. proglasila najavljeni referendum nelegalnim i zabranila njegovo održavanje na što su ga njegovi organizatori, jednostavno, preimenovali u „izjašnjavanje“ (Valentić, 2010)

Predsjednik RH dr. Franjo Tuđman u govoru prilikom održavanja Sinjske alke 5. kolovoza 1990., pozvao je Srbe u Hrvatskoj „da na demokratski način riješe sve pretpostavke mirnoga

suživota s Hrvatima“ i poručio im da će im Hrvatska „osigurati sva građanska i nacionalna prava koja se mogu osigurati u bilo kojoj slobodnoj demokratskoj zajednici“ te u konačnici objasnio da će se „Srbi morati pomiriti s tim da je Republika Hrvatska suverena država hrvatskoga naroda“. (prema Nazor i Pušek, 2018, 49)

Pobunjenička delegacija na čelu sa predsjednikom SNV-a Milanom Babićem odlazi u Beograd kako bi izvijestila o „ugroženosti“ Srba u Hrvatskoj te zatražila potporu za provođenje „izjašnjavanja“. Tom prilikom Babić otvoreno u medijima spominje cjelodnevne naoružane straže Srba zbog straha i panike među narodom (Valentić, 2010), govoreći, zapravo o stražama srpskih pobunjenika.

Prema službenim podacima, u tadašnjem „Sekretarijatu unutrašnjih poslova SRH“ 1984. godine bilo je zaposleno manje od 50% Hrvata, tj. čak 49,9% zaposlenih bili su Srbi što se nije značajnije promijenilo do 1990-ih kada je bilo zaposleno 50,3% Hrvata, 30,1% Srba, 15,6% Jugoslavena itd. Hrvatska je vlast, zabrinuta zbog sigurnosnog stanja u državi i nepoštivanja Ustava, odlučila povećati broj policajaca kako bi se on doveo u sklad sa nacionalnom strukturom stanovništva Hrvatske te kako bi se za potrebe obrane naoružao i ustrojio što veći broj lojalnih ljudi koji su priznavali legitimnu hrvatsku vlast i bili spremni braniti Domovinu. Sukladno toj odluci, 5. kolovoza 1990. za 1698 dragovoljaca započeo je prvi tečaj za obuku policijskih službenika „Prvi hrvatski redarstvenik“ kojim će kasnije biti popunjena Antiteroristička jedinica Lučko, a nakon nje i druge elitne postrojbe u sastavu MUP-a RH i Zbora narodne garde (dalje ZNG). Prvi hrvatski redarstvenici i ostali pripadnici MUP-a koji su ostali vjerni Hrvatskoj, bili su jezgra iz koje se kasnije razvila Hrvatska vojska. (Nazor i Pušek, 2018)

Pojava naoružanih srpskih pobunjenika uoči održavanja nelegalnog referenduma navela je MUP da u noći 16./17. kolovoza 1990. preuzme oružje namijenjeno pričuvnom sastavu MUP-a RH na području u kojem je pripremana oružana akcija pobunjenih Srba. Ovaj je čin srpskim pobunjenicima poslužio kao neposredan povod za proglašenje „ratnog stanja“ te su naoružani zaposjeli prometnice iz unutrašnjosti prema Dalmaciji zapriječivši ih balvanima i kamenjem. (Nazor i Pušek, 2018)

Tim je činom počela oružana pobuna srpskih pobunjenika u Hrvatskoj.

U kolovozu i rujnu 1990. godine srpska pobuna širi se i na druge krajeve Hrvatske.

Ilegalni i protuustavni referendum pobunjenih Srba u hrvatskoj održan je od 19. kolovoza do 2. rujna 1990. Konačni rezultat odražavao je volju srpskog naroda u Hrvatskoj za autonomijom. SNV je za sve općine i naselja u kojima se provelo glasanje te za one u kojima je bilo srpskog stanovništva proglasilo srpsku autonomiju, a to je uključivalo općine: Knin, Benkovac, Obrovac, Gračac, Srb, Donji Lapac, Titovu Korenicu, Slunj, Vojnić, Vrginmost, Glinu, Dvor, Kostajnicu, Petrinju, Pakrac, Daruvar, Grubišno Polje, Garešnicu i Vukovar. (Valentić, 2010)

„Vrhunac dotadašnjega protuustavnog djelovanja pobunjenih Srba u Hrvatskoj bilo je proglašenje „Srpske autonomne oblasti Krajina“, 21. prosinca 1990., s Kninom kao „sjedištem najviših organa SAO Krajine i njezinim glavnim gradom“. (Nazor i Pušek, 2018, 58)

„Strateška vrijednost SAO Krajine bila je presudna za realizacije velikosrpskog projekta. Naime, bez njezina utemeljenja nema Velike Srbije.“ (Valentić, 2010, 96)

5.3. Demokratske promjene u Hrvatskoj

Prijedlozi za promjene Ustava SR Hrvatske, koje Hrvatski sabor dao 28. lipnja 1990. godine konkretizirani su 22. prosinca iste godine donošenjem tzv. Božićnog Ustava Republike Hrvatske, republike koja je raskinula sa komunizmom, socijalizmom, jednouljem i jednostranačjem, čiji je politički sustav sazdan na zapadnoeuropskoj demokraciji. Iako se Hrvatska odredila kao suverena država, i dalje je nudila mogućnost udruživanja u konfederaciju (dakako, pod određenim uvjetima), međutim, uzevši u obzir pritiske iz Srbije kojima je njezino političko vodstvo na čelu sa Slobodanom Miloševićem poticalo Srbe u Hrvatskoj na otvorenu pobunu protiv hrvatske vlasti te Miloševićeve izjave poput one da JNA treba čim prije „pokriti teritorije u Hrvatskoj“, dr. Franjo Tuđman odlučuje se za odvajanje i izvlačenje republike Hrvatske iz velikosrpskih ralja. Sukladno toj odluci, Hrvatski sabor 21. veljače 1991. usvaja Rezoluciju o prihvaćanju postupka za razdruživanje SFRJ i o mogućem udruživanju u savez suverenih država (Valentić, 2010 73.) „samo s onim republikama SFRJ koje se uzajamno priznaju temeljem prava svake od njih na opstanak, samostalnost, suverenost i štovanje“. (Marijan, 2013, 50.)

Kao najoptimalniji način izražavanja volje građana ocijenjeno je izjašnjavanje na referendumu te Hrvatski sabor raspisuje referendum o suverenosti i samostalnosti koji se održao 19. svibnja 1991. godine. „Referendum je dao ove rezultate. Za stupanje u savez (konfederaciju) suverenih država-republika Jugoslavije izjasnilo se u Hrvatskoj oko 94% od

ukupnog broj građana koji su izišli na referendum. Za ostanak u Jugoslaviji kao jedinstvenoj državi bilo je 5,44%, a protiv rješenja da Hrvatska ostane u „jedinstvenoj“ Jugoslaviji bilo je 91,97% građana.“ (Valentić, 2010, 73-74)

Hrvatski sabor 25. lipnja 1991. godine donosi ustavnu Odluku o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske te, na istoj sjednici, Deklaraciju o neovisnosti uvažavajući pri tome sva politička prava i slobode nacionalnih manjina u Hrvatskoj što je ugrađeno u poseban dokument, Povelju o pravima Srba i drugih nacionalnosti u RH. (Valentić, 2010)

Primivši veliki udarac, Miloševićeva politika nastavlja hrabriti srpske pobunjenike u Hrvatskoj uvjeravajući ih da će se jugoslavenska kriza za njih povoljno riješiti kada „institucionalno i politički ojača Srpska krajina“ (Valentić, 2010, 74), izražavajući time još jednom svoje otvorene pretenzije prema hrvatskim teritorijima.

6. Prva faza Bitke za Vukovar

Na vukovarskoj političkoj sceni, osim dobro znane činjenice da su u svim područjima vlasti većinu činili projugoslavenski kadrovi, simptomatično je bilo to da praktično, osim HDZ-a, nije bilo niti jedne stranke koja se zalagala za osamostaljenje Hrvatske pa čak ni za Hrvatsku u sastavu konfederativne Jugoslavije. U Vukovaru je na prvim demokratskim, višestranačkim izborima pobijedio Savez komunista Hrvatske – Stranka demokratskih promjena (dalje SKH – SDP), a za predsjednika Skupštine općine Vukovar izabran je Slavko Dokmanović, pripadnik srpske nacionalne manjine, kasnije optuženik Haškog suda za ratne zločine na Ovčari. Ovakav razvoj događaja značio je da se pripreme za obranu od sve izvjesnije srpske agresije moraju izvoditi mimo službene gradske vlasti i Sekretarijata za narodnu obranu jer je u njemu od 15 djelatnika njih 14 bilo srpske nacionalnosti što se nije mijenjalo do početka svibnja 1991. (Sučić i Živić, 2007.)

Na dan konstituiranja Hrvatskog sabora, 30. svibnja 1990. TV Beograd izvijestila je o stražama u Boboti, selu pokraj Vukovara naseljenom većinski srpskim stanovništvom (Marijan, 2013)

Prvi veći sukob na nacionalnoj osnovi dogodio se prilikom odlaska predsjednika Skupštine općine Dokmanovića na skup u Srb, 25. srpnja 1990. gdje je potpisao Deklaraciju o autonomiji Srba u Hrvatskoj te je bio izabran u Srpsko nacionalno vijeće kojem je bila namijenjena uloga srpske vlade.

Ona uloga koju je Knin imao među Srbima u zapadnim dijelovima Hrvatske, na istoku je bila namijenjena Vukovaru. Skup sličan onome koji će se za par dana održati u Srbu, održan je 22. srpnja u Boboti. Bio je to svesrpski narodni zbor Srba iz istočne Slavonije i zapadnog Srijema, a na njemu se organizirao i bobotski ogranak SDS-a. (Marijan, 2013)

U kolovozu je i u Vukovaru organiziran SDS-ov protuustavni referendum za srpsku autonomiju.

Uz sve težu i konfliktniju situaciju sa brojnim prosvjedima i incidentima, uočene su nove zabrinjavajuće pojave. Naime, na području Sekretarijata unutarnjih poslova Vinkovci uočene su seoske straže u gotovo svim mjesnim zajednicama gdje su Srbi činili većinu te se sumnjalo da ih JNA i TO naoružavaju, iako se to nije moglo dokazati. (Marijan, 2013.)

Već spomenuto povlačenje oružja pričuvnog sastava MUP-a sa područja na kojima su se spremale akcije pobunjenih Srba bilo je povod prosvjedu Općinskog odbora SDS-a 1. listopada u Vukovaru na kojem je Goran Hadžić pozvao sve Srbe na ujedinjenje jer jedino tako mogu „stati na put zlu i ustaštvu koji haraju u ovoj demokratskoj hrvatskoj carevini“.

(Marijan, 2013)

U siječnju 1991. počela je politička kampanja sa ciljem osnivanja srpske autonomne oblasti u istočnoj Hrvatskoj: 7. siječnja osnovano je Srpsko nacionalno vijeće za Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem (dalje SNV SBZS) te se proglasilo legitimnim tijelom Srba na navedenom području i njihovim zastupnikom u pregovorima o budućnosti Jugoslavije i Srba u Hrvatskoj.

(Marijan, 2013)

Bio je to nastavak politike odcjepljivanja dijelova hrvatskog teritorija na način kako je to započeto već spomenutim događajima u Lici u lipnju 1990.

Nakon što Hrvatski sabor 21. veljače 1991. usvaja Rezoluciju o prihvaćanju postupka za razdruživanje SFRJ i o mogućem udruživanju u savez suverenih država, reakcija SNV SBZS bila je jako brza. Naime, ono je već 26. veljače usvojilo Deklaraciju o suverenoj autonomiji srpskog naroda Slavonije, Baranje i Zapadnog Srijema koja je podrazumijevala „vrhovnu uredbodavnu, izvršnu i sudsku vlast u stvarima autonomije“. Nadalje, u Deklaraciji stoji da „srpska autonomija Slavonije, Baranje i Zapadnog Srijema postoji i djeluje u sastavu sadašnje Republike Hrvatske samo pod uvjetom da Jugoslavija postoji kao savezna država. Ukoliko takva Jugoslavija prestane postojati ili se preobrazi u skup samostalnih država, ova autonomija nastavit će postojati kao dio matične države srpskog naroda“. (Deklaracija o suverenoj autonomiji srpskog naroda Slavonije, Baranje i Zapadnog Srijema, 1991, prema Marijan, 2013, 104)

Prvi oružani sukob hrvatske policije i pobunjenih Srba dogodio se 2. ožujka 1991. u Pakracu, a krajem istog mjeseca još jedan oružani sukob, tzv. „krvavi Uskrs“ na Plitvicama u kojem 31. ožujka pogiba pripadnik Jedinice za posebne namjene „Rakitje“ Josip Jović, prvi poginuli hrvatski branitelj u Domovinskom ratu. Ovi su sukobi bili uvod u otvorenu oružanu agresiju na Republiku Hrvatsku.

O situaciji na širem vukovarskom području u ožujku 1991. dojam se može dobiti iz izvješća Policijske uprave Vinkovci od 5. ožujka: „U vremenu od 2.3.1991. godine od 20,00 sati pa do 4.3.1991. godine do 20,00 sati zapažene su pojave, koje otežavaju, već ionako složenu

političko – ekonomsku situaciju na području ove P[olicijske][uprav]-e. Na području općine Vukovar u mjesnim zajednicama, i to: Bobota, Borovo Selo, Negoslavci, Pačetin, Trpinja, Vera, Berak, Bršadin, Čakovci, „Jovica Brandajz“ Borovo Naselje i „Bratstvo i jedinstvo“ Borovo Naselje, te u mjesnim zajednicama općine Vinkovci, i to: Mirkovci, Sremske Laze, Orolik, Šidski Banovci, Podrinje, Karadžićevo, Markušica, Gaboš, Ostrovo i Mlaka, zapaženo je djelovanje usmjereno na stvaranje psihoze straha i uznemirenosti srpskog pučanstva, što je prouzrokovalo stanje panike i evakuaciju djece, žena i staraca, s područja ovih mjesnih zajednica, u SR Srbiju (Bačku Palanku, Šid i dr.). Zapažene su, za ovo vrijeme, tokom noći, u selima naoružane straže, koje su u više slučajeva zaustavljale građane, i to: po jedan put u Negoslavcima, Boboti i Mirkovcima, ali u vezi s tim nije prouzrokovao nikakav eksces, a po dolasku pripadnika policije straže bi se uklonile.“ USMKS MPRH 1991, prema Marijan 2013, 52-53)

U istom se izvješću navode i slijedeće informacije u stanovništvu ranije spomenutih sela. Kaže se da je ono bilo „naoružano, i to uglavnom oružjem domaće proizvodnje, za koje se pretpostavlja da potiče od JNA. ... Zapaženi su i često kontakti osoba zaposlenih u JNA, sa stanovništvom sela Mirkovaca, Negoslavaca, Berka i Bobote. Za napomenuti je, da se u ovo vrijeme, a i prije, u svako kritično vrijeme, vojska u garnizonima u Vukovaru i Vinkovcima stavlja u punu pripravnost, a posebno u Vinkovcima učestale su vježbe, pa i u samom gradu, gdje se provode vježbe pucanjem iz oružja (poligon u gradu).“ USMKS MPRH, 1991. prema Marijan 2013, 53)

Na području općine Vukovar stvaraju se u ožujku 1991. „nenaoružani odredi“. 10. ožujka u Bogdanovcima okupilo se oko 3 500 dragovoljaca koji će kasnije prerasti u prve profesionalne postrojbe osnovane u lipnju (4. bojne 3. gardijske motorizirane brigade, a kasnije i 204. vukovarske brigade). (Sučić, 2011)

Nacionalni naboj srpskih pobunjenika i međunacionalne tenzije pojačavali su dolasci četničkih skupina u sela u Općini Vukovar sa većinskim srpskim stanovništvom.

U ožujku su održavani mitinzi četnika Srpske radikalne stranke predvođeni Vojislavom Šešeljom u selima Bobota, Mirkovci, Trpinja, Borovo Selo i drugima. Na njima je Šešelj, po vlastitoj tvrdnji iz 1994. godine, pozivao na ustanak i otpor protiv Tuđmanovog režima. (Marijan, 2013) U selu Jagodnjak u Baranji 21. travnja 1991., Milan Paroški, poslanik srpskog parlamenta, izjavljuje: „Ovo je srpski teritorij i njima (Hrvatima) mora biti jasno da su oni dođoši. Prema tome, tko god vam dođe i kaže da je ovo njegova zemlja, taj je

uzurpator, taj je došao ubijati i tog imate pravo ubiti kao psa pokraj plota!“ (Nazor, 2008, 40)

Početak travnja, u srpskim selima Bobota, Borovo Selo i Berak postavljene su barikade. Djelatnici Policijske postaje Vukovar uočili su da su postavljanje barikada organizirali njihovi bivši kolege koji su otkazali poslušnost MUP-u RH te su bili u sastavu straža na tim barikadama. Barikadama su zapriječene prometnice između Bogdanovaca i Vukovara što je bio povod za početak gradnje prometnice koja će spajati Bogdanovce i Vukovar, a koju neće kontrolirati te po volji blokirati Srbi.

Počela su puškaranja po barikadama, čak se pucalo po prolaznicima. (Marijan, 2013)

Barikade i pucnjave donijele su strah. Napetost i neizvjesnost uvukli su se u vukovarske dane, a pogotovo noći kad su se kuće zaključavale, a naoružane noćne straže postale konstanta.

U travnju 1991. u Borovo Selo stižu prve pošiljke vojnog oružja za koje je sam Vojislav Šešelj tvrdio da su stigle od TO Republike Srbije, a da ih je dovezla milicija Republike Srbije. (Marijan, 2013)

7. Druga faza Bitke za Vukovar

Masakr 12 hrvatskih redarstvenika dogodio se 2. svibnja 1991. u Borovu Selu kada su srpski teroristi (četnički dobrovoljci Srpske radikalne stranke Vojislava Šešelja i Srpskoga pokreta obnove Mirka Jovića te lokalni Srbi kojima je zapovijedao Vukašin Šoškočanin) (Nazor i Pušek, 2018.) iz zasjede mučki ubili te poslije zvjerski izmasakrirali 12 hrvatskih policajaca, a ranili još 21. JNA je otvoreno stala na stranu pobunjenih Srba i četnika (Sučić, 2011). Ovaj čin bio je početak otvorene oružane agresije na Republiku Hrvatsku i prema nekima, označava početak Domovinskog rata.

Događaji koji su imali dalekosežne pozitivne posljedice po organizaciju obrane, a odveli su se također 2. svibnja 1991. bili su preuzimanje Sekretarijata za narodnu obranu te radiopostaje Vukovar 2 (Dedaković, Mirković-Nađ, Runtić, 2000) koja je preimenovana u Hrvatski radio Vukovar i bit će u najtežim danima izvor moralne snage te glas Vukovara u Hrvatsku i svijet.

Nekoliko dana nakon masakra, točnije 5. svibnja, mještani Bogdanovaca spriječili su ulazak 18 tenkova i transportera JNA u Vukovar, smatrajući da je to bio pokušaj zauzimanja križanja Bogdanovci – Lužac – Vukovar (Marijan, 2013.).

Samo mjesec dana nakon zločina u Borovu Selu, četnički vojvoda Vojislav Šešelj iznosi svoje viđenje stanja u Srbiji koje ocjenjuje ponižavajućim te otkriva svoje ratne ciljeve nabrajajući koji bi sve teritoriji trebali ući u sastav Srbije. Tu nabraja „srpsku Makedoniju, srpsku Crnu Goru, srpsku Bosnu, srpsku Hercegovinu, srpski Dubrovnik, srpsku Dalmaciju, srpsku Liku, srpsku Baniju, srpski Kordun, srpsku Slavoniju i srpsku Baranju.“ (Valentić, 2013, 115)

Od masakra u Borovu Selu vladalo je stanje opće pobune. I srpska i hrvatska sela bila su ograđena barikadama te je prekinut promet između Vukovara, Vinkovaca i Osijeka. Srpske seoske straže izazivale su incidente pucajući povremeno na automobile koji se nisu htjeli zaustaviti na njihovo traženje. Incidenti na međunacionalnoj osnovi izbijali su i zbog najbanalnijih razloga. Sa eskalacijom sukoba, počinje masovno iseljavanje srpskog stanovništva iz Vukovara koje je većinom, znajući što se sprema, iz Vukovara na vrijeme otišlo.

Stalna prisutnost JNA koja je već otkrila svoje lice utjecala je na samosvijest, a time i ponašanje Srba. Kroz svibanj, ta se prisutnost JNA u Vukovaru, Vinkovcima i na Dunavu

znatno pojačavala. Paralelno s tim, JNA zauzima mostove preko Dunava između Batine i Bezdana te Iloka i Bačke Palanke što je značilo da su dva od tri mosta preko Dunava bila pod kontrolom JNA.

JNA je od 6. svibnja bila pod stanjem povišene bojne spremnosti, praktički u spremnosti za pokret. (Marijan, 2013)

Tijekom svibnja i lipnja obrambene su pripreme u Hrvatskoj poprilično napredovale. (Dedaković, Mirković-Nadž, Runtić, 2000) U Vukovaru je 19. lipnja ustrojena Policijska uprava Vukovar sa policijskim stanicama u Iloku i Tovarniku. (Marijan, 2013)

Proglašenje neovisnosti Republike Hrvatske 25. lipnja 1991. donosi pogoršanje sigurnosnog stanja. Dan kasnije, Hrvatski sabor donosi Zakon o obrani domovine. (Marijan, 2010) te započinje zvanično ustrojavanje Oružanih snaga Republike Hrvatske (dalje OS RH) koje su se sastojale od Hrvatske vojske i Zbora narodne garde (dalje ZNG). Reakcije pobunjenih Srba i njihova vodstva na proglašenje hrvatske neovisnosti bile su burne. Događaju se napadi na policijsku postaju u Glini, a u Osijeku je ranjeno 17 nenaoružanih osoba.

Postavljaju se barikade u Borovu Selu, a pojavljuju se i informacije o javnom prebacivanju četnika preko Dunava u Borovo Selo. Zabilježeno je, također, kako srpsko stanovništvo traži naoružanje čak i od JNA. U selima sa većinskim srpskim stanovništvom Trpinji, Bršadinu, Boboti i Pačetinu također su postavljene barikade. U to je vrijeme naređena pojačana mobilizacija snaga ZNG-a kako bi se spriječila moguća intervencija JNA kopnom ili sa Dunava što je bilo popraćeno brojnim incidentima. (Marijan, 2013)

Prvo veliko razmještanje srpskih snaga i dovoženje snaga za napad na Hrvatsku dogodilo se 3. srpnja kada je kolona od 180 uglavnom oklopnih vozila krenula iz Beograda. Nakon nje, kreće druga kolona sa još 200 vozila. Svi će se oni rasporediti oko Šida, odnosno od desne strane obale Dunava pa do autoceste Zagreb – Beograd. (Dedaković, Mirković-Nadž, Runtić, 2000)

Već se po rasporedu snaga JNA kao i po svim događajima u vukovarskom (i ne samo tom) kraju dalo zaključiti u kojem će se smjeru kretati politika Srbije i pobunjenih Srba u Hrvatskoj uz svesrdnu pomoć JNA koja već neko vrijeme otvoreno bira stranu.

Sela u okolici Vukovara naseljena većinskim srpskim stanovništvom već su neko vrijeme uporište pobunjenih Srba i četnika koje podupire JNA, a bit će i glavna ishodišta napada na Vukovar u mjesecima koji slijede.

O planovima vojnog vrha JNA pisao je Veljko Kadijević slijedeće: „Glavne ideje iz osnovne zamisli na kojima su razrađivani planovi upotrebe JNA na cijelom jugoslavenskom prostoru su bile: poraziti hrvatsku vojsku potpuno ako situacija dozvoli, obavezno u mjeri koja će omogućiti izvršavanje postavljenih ciljeva; ostvariti punu suradnju sa srpskim ustanicima u Srpskoj krajini; omogućiti dovršenje izvlačenja preostalih dijelova JNA iz Slovenije; posebno voditi računa da će uloga srpskog naroda u Bosni i Hercegovini biti ključna za budućnost srpskog naroda u cjelini. Tome prilagoditi lociranje snaga JNA. Zadatke izvršavati u dvije etape. Prvoj, pretežito s kontraudarima taktičkog značaja dok se potpuno ne ispolji agresija Hrvatske, uz intenzivno organiziranje i pripremanje srpskih ustanika u Hrvatskoj; i drugoj, jedinstveno operativno-strategijskom napadnom operacijom poraziti Hrvatsku vojsku i izvršiti postavljene zadatke.“ Zatim navodi: „Najjačom grupacijom oklopno mehaniziranih snaga osloboditi istočnu Slavoniju i zatim brzo nastaviti djelovanje na zapad, spojiti se sa snagama u Zapadnoj Slavoniji i produžiti ka Zagrebu i Varaždinu (...)“ (Kadijević, 1993, prema Dedaković, Mirković-Nadž, Runtić, 2000, 44).

Zanimljivo je iščitati iz navedenog citata kolika je bila ambicioznost JNA u gaženju hrvatske obrane i hrvatskih teritorija te posebice kojom je brzinom vojni vrh JNA planirao pregaziti istočnu Slavoniju te se spojiti u sa pobunjenim Srbima u zapadnoj Slavoniji, što se ipak nije dogodilo zahvaljujući herojskoj požrtvovnosti hrvatskih branitelja Vukovara.

Znakovit je još jedan navod Kadijevića kada o drugoj etapi govori da nije izvedena po planu jer je „mobilizacija poluuspješna i organizirano je dezerterstvo rezervnog sastava JNA. Ne samo što je odziv bio slab, već se i tako smanjene nisu dale pokretati prema pravcima upotreba, odnosno, neke koje su se i pokrenule, po dolasku na front napuštale su front.“ (Dedaković, Mirković-Nadž, Runtić, 2000, 43) Ova izjava puno govori o moralu pripadnika JNA. Za razliku od njih, Hrvatske snage imale su jak moral iako su bile malobrojnije i slabo naoružane, a ratno stanje trajalo od krvoprolića u Borovu Selu.

Početak srpnja u Borovu Naselju izvršeno je čišćenje naselja od srpskih terorista. Sekretarijat narodne obrane općine Vukovar izdaje priopćenje u kojem spominje da se u Vukovaru bori 210 pripadnika redovnog sastava i 460 pričuvnih pripadnika ZNG-a. Koncem srpnja završena je gradnja (Sučić, 2011)

8. Treća faza bitke za Vukovar

Prvi srpski napad i pokušaj zauzimanja grada dogodio se 24. kolovoza 1991. Tada su hrvatski branitelji srušili dva vojna zrakoplova JNA. Cijeli grad našao se pod teškom minobacačkom vatrom. (Dedaković, Mirković-Nadž, Runtić, 2000)

Ovim napadom počinje razdoblje otvorenih oružanih napada na grad Vukovar.

U slijedećem citatu Mile Dedaković – Jastreb zgodno opisuje kako su se JNA i srpski pobunjenici proveli u prvom napadu na Vukovar te u kakvim su zabludama bili podcijenivši srčanost i duh hrvatskih branitelja: „U napadima koji su započeli 24. kolovoza nisu samo dobro „nabili zube“ izgubivši desetak tenkova i dva zrakoplova nego su i njihov sustav *opštenarodne odbrane*, njihovi mitovi o srpskoj nepobjedivosti i njihova bahatost morali otpjeti gadnu pljusku. Napad na Hrvatsku svojoj su javnosti predstavljali kao film o partizanskim ofenzivama s njima svojstvenom patetikom o narodu koji se brani i pomaže vojsku u plemenitima nakanama... Dan – dva prije napada na Vukovar u selu Oroliku bilo je *opštenarodno veselje*: pekli su se odojci, žene su s puškama na ramenu pekle krafne u kazanima, igralo se kozaračko kolo i pjevalo „Dan nam treba do Zagreba“. Pa ako im je do Zagreba trebao jedan dan, Vukovar nije trebao biti značajnijim od manje smetnje na putu. Očekivali su kako će vukovarski borci umrijeti od straha kad ugledaju tenkove, pobacati oružje i razbježati se na sve strane. (Dedaković, Mirković-Nadž, Runtić, 2000, 66)

Sam je Šljivančanin svojom izjavom otkrio kako je ostao iznenađen onime što se odvalo u napadu 24. kolovoza rekavši: „I krenuli smo prema Vukovaru. Ja sam to osjećao sasvim drugačije, da ti kažem iskreno. Mislio sam da je dovoljno da se pojavi vojska i da se kaže: Čekaj, bre, narode...“ (Šljivančanin, 1996. prema Dedaković, Mirković-Nadž, Runtić 2000, 67) Koliko su u zabludi bili on i istomišljenici, saznat će kroz mjesec borbe koji su uslijedili i u kojima su pretrpjeli, s obzirom na odnos snaga, ogromne gubitke. (Dedaković, Mirković-Nadž, Runtić)

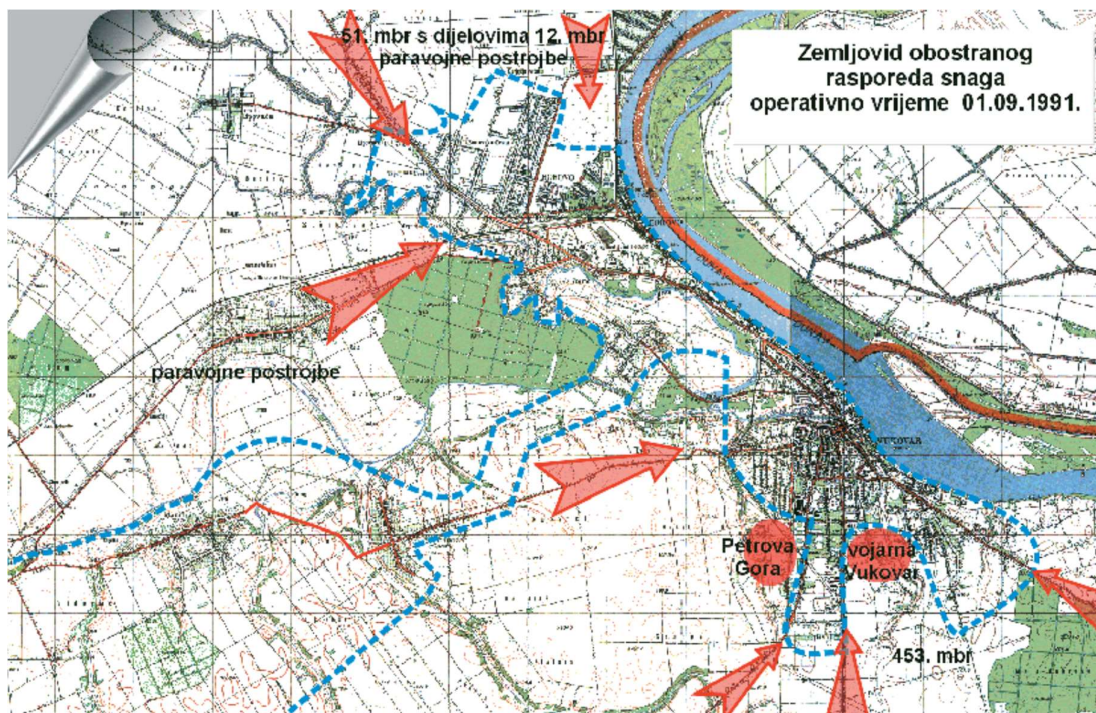
Sa psihološke strane, ova je pobjeda imala ogromnu važnost za moral vukovarskih branitelja, dok su, s druge strane, neprijateljski vojnici „sve više razmišljali kako da izbjegnu susret s njima, jer on i nije mogao imati brz i sretan završetak“. (Dedaković, Mirković-Nadž, Runtić, 2000, 67)

U isto vrijeme nastaju neki od najupečatljivijih mitova srpske ratne propagande. Kako bi objasnili svoj katastrofalan poraz, smišljali su besmislice poput onih da hrvatski branitelji imaju rakete zemlja – zemlja kojim su ih gađali, a radilo se, zapravo, o običnim protugradnim raketama. Pričali su i o pijanim ustašama koji bacaju ručne granate 200 m i slično. Domišljatost hrvatskih branitelja vidjela se i u ovom slučaju kad su na puške stavljali jednostavne mehanizme, koje će poslije prozvati „pijani ustaša“, a koji su im omogućavali da s pomoću puške ručne granate bacaju dalje nego je uobičajeno. (Dedaković, Mirković-Nadž, Runtić)

Sukob započet 24. kolovoza eskalirao je, te su nekoliko idućih dana napadi bili svakodnevni. Cijeli grad, uključujući i vukovarsku bolnicu, trpio je žestoke topničke napade sa kopna i sa Dunava te avionske napade (uključujući i korištenje kazetnih bombi, zabranjenih Ženevskom konvencijom) što je prouzročilo stradavanja i ranjavanja i branitelja i civila. U vukovarskoj bolnici projektili su razrušili dvije operacijske dvorane, a tih je dana zaprimljeno više od 70 ranjenika. Kako je radio jedina veza Vukovara sa svijetom, preko nje Vukovar šalje apel za hitnu pomoć u ljudstvu, oružju i sanitetu. U to vrijeme, krajem kolovoza, Ilok, Vukovar i Borovo Naselje opkoljeni su tenkovima i transporterima, a neprijatelj kontinuirano dovlači još naoružanja. Jedina sigurna bila je cesta Vukovar – Bogdanovci – Marinci – Nuštar – Vinkovci, čiji je jedan dio bio tzv. „kukuruzni put“. Njime se krajem kolovoza iz Vukovara evakuira određeni broj žena i djece. U napadu 31. kolovoza ranjeno je 26 civila od čega 9 djece. (Sučić, 2011)

Samo do 27. kolovoza JNA je u borbama oko Vukovara izgubila 31 tenk, 12 oklopnih transportera, 7 samohodnih protuzračnih topova, 1 samohodni višecjevni lanser raketa 128 mm, šest zrakoplova i zajedno sa pobunjenim Srbima oko 300 pripadnika. (Marijan, 2013)

Početkom rujna organizirano je zapovjedništvo obrane Vukovara pod čiju ovlast tada prelaze sve obrambene snage – ZNG, MUP i TO. Vukovar je tada već bio u dvostrukom neprijateljskom obruču. Branitelji Borova Naselja kojima je zapovjednik bio Blago Zadro bili su kontinuirano još od srpnja pod stalnim kombiniranim topničko-oklopno-pješačkim napadima i na tom je području situacija bila posebno teška. (Dedaković, Mirković-Nadž, Runtić 2000)

Sl. 5. Zemljovid obostranog rasporeda snaga operativno vrijeme 01.09.1991.
Izvor: Sučić, 2011.

2. rujna napadnuto je selo Berak što je rezultiralo brojnim ubijenim, ranjenim i zarobljenim civilima.

U ranim jutarnjim satima 5. rujna Vukovar trpi najjači napad do tada. Istoga dana napadnuto je i okupirano selo Sotin, a ubijeno je pedesetak njegovih mještana Hrvata. Napad na Vukovar nastavlja se i slijedećeg dana, iz svih oružja i svih napadnih pravaca. Hrvatske snage napad su odbile, a 10. rujna objavljen je podatak da su do tada uništile 39 tenkova i oklopnih transportera. (Sučić, 2011)

Kako prvi napad i zauzimanje Vukovara nisu uspjeli, vojni vrh JNA planirao je drugu etapu napada koja bi se trebala izvršiti u sedam dana. (Dedaković, Mirković-Nadž, Runtić, 2000)

Opći napad na Vukovar počinje 14. rujna iz svih naoružanja među kojima sa 100 tenkova i sa tisućama vojnika. U odnosu na sve prijašnje napade, ovaj je bio neusporedivo jači. (Sučić, 2011)

Jedan pravac napada išao je na Sajmište koje je tada branilo oko 450 hrvatskih branitelja. (Marijan, 2013., 181). Drugi pravac napada bio je u smjeru Borova Naselja.

Grad nije imao vodu, struju ni telefonske veze. Snage JNA nastavile su se povećavati.

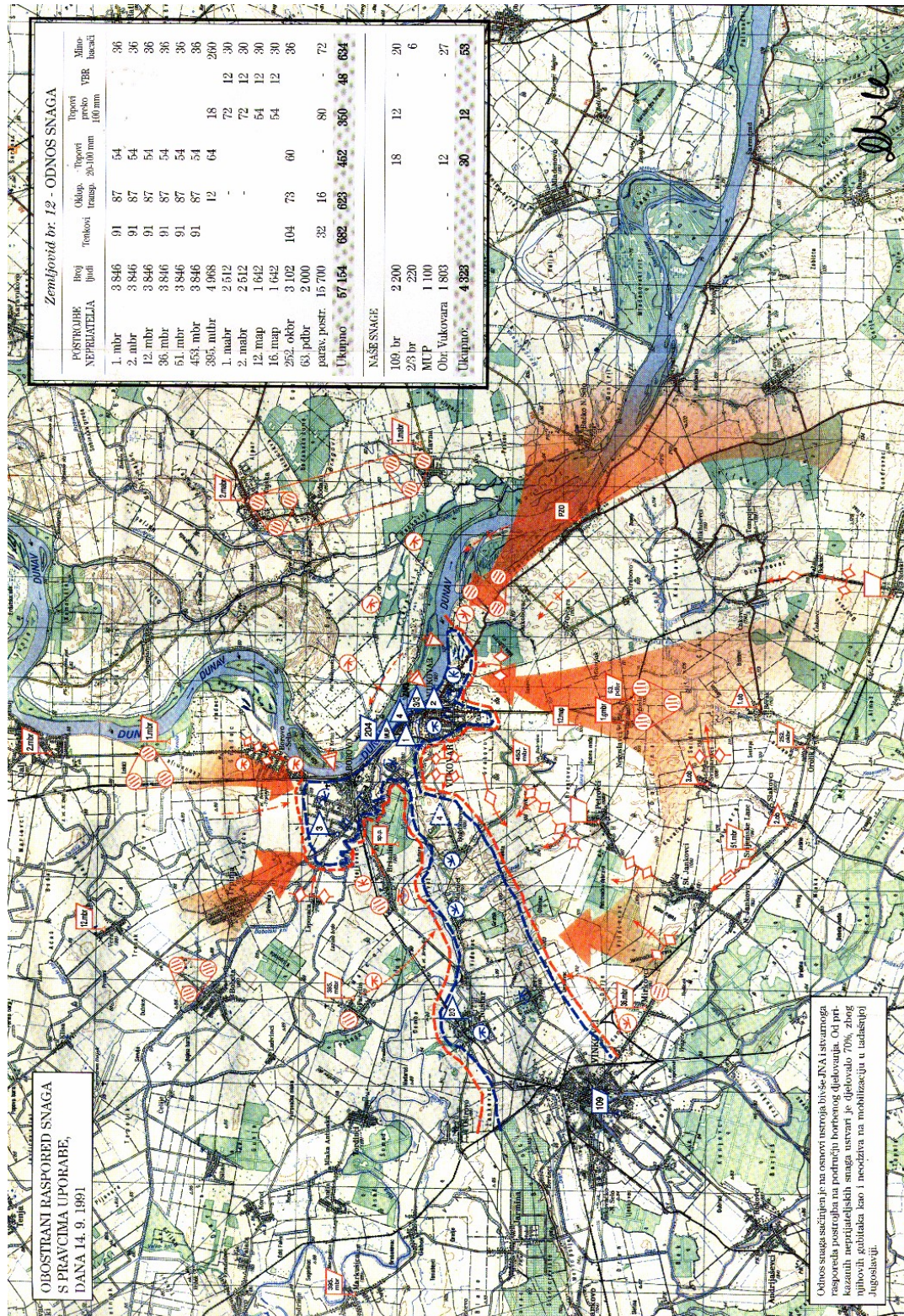
„Oko 14 sati započet će napad koji će svi koji su preživjeli Vukovar opisivati kao trenutak „kad su se otvorili nebo i zemlja“. (...) Tlo se s vukovarske strane Dunava počelo tresti od siline eksplozija.“ (Dedaković, Mirković-Nadž, Runtić 2000, 93)

Kolona tenkova krenula na Sajmište sa položaja između Negoslavaca i Petrovaca, aktiviralo se topništvo sa Petrove Gore i iz vojarnje u Vukovaru, zrakoplovi JNA nadlijetali su cijelo područje i mitraljirali bez milosti sve što se miče. Neprijatelj zauzima dio Sajmišta i uspijeva povezati četničke snage na Petrovoj Gori sa onima u vojarni u Vukovaru.

Tenkovi su krenuli i Trpinjskom cestom i prodrli duboko u Borovo Naselje. Hrvatske snage uništile su na tom dijelu 11 tenkova, 3 transporter, a neprijatelj je ovdje izgubio i 70-ak pješaka. Cijelo Borovo Naselje imalo je u tom trenutku 263 branitelja dok je područje koje je bilo napadnuto obranilo 113 branitelja pod vodstvom Blage Zadre. Sami branitelji nisu bili svjesni svog učinka dok nisu prebrojali uništenu neprijateljsku borbenu silu, a nevjerica je vladala i kad su saznali ostali dijelovi vukovarske obrane. Neprijateljski je napad odbijen te se on povlači.

U svom dnevnom izvješću zapovjednik obrane Vukovara zapisao je kako su tog dana na vukovarskom području razaranja bila velika, ali bez velikih efekata te da nije bilo velikih gubitaka dok je neprijatelj prepolovljen u živoj sili, a iz stroja mu je izbačeno 17 tenkova i 1 avion. Nažalost, najveće žrtve toga napada bili su civili na Sajmištu koji su se našli u samom žarištu bitke. Tijekom noći, u dijelove naselja kojim su ovladale srpske snage ušli su četnici i započeli svoj krvavi pir. Po pričama svjedoka, na tenkovima su sjedili njihovi susjedi Srbi koji bi prokazivali hrvatske kuće koje su onda bile razarane iz tenkova. Rezervisti i četnici upadali su u kuće, u skloništa i podruma i u njih bacali ručne granate ubijajući sve koji su se u njima zatekli. Vojska, četnici te vukovarski TO vođeni domaćim četnicima i onima koji znaju prepoznati hrvatske kuće, kolju one koje nalaze po kućama, što su uglavnom bili starci. Oni Hrvati koji su preživjeli pokolj, odvedeni su u vojarnu (njih 70-ak), na Petrovu goru i u Negoslavce. Zarobljeni civili su u vojarni držani kao taoci, izvođeni u dvorište i postavljeni kao živi zid svaki puta kada se zapovjedniku vojarnje učinilo da bi vojarna mogla biti napadnuta. Uoči dolaska konvoja humanitarne pomoći kojeg je JNA prijevarom namamila u vojarnu, taoci su pobijeni. Slijedećeg dana, 15. rujna, slijedi novi napad, još žešći. Težišta napada su opet Sajmište i Borovo Naselje. Hrvatski branitelji na Sajmištu čiste neke od ulica izgubljene dan prije te utvrđuju nove položaje. Na Trpinjskoj cesti ponovo počinje tenkovski prodor kojeg hrvatske snage zaustavljaju uništavajući pri tome tri tenka i dva oklopna transporter. HTV-ova ekipa odlazi na Trpinjsku cestu i snima

uništene oklope koji su još gorjeli. Nakon tih snimaka, Trpinjska cesta dobiva naziv „groblje tenkova“. (Dedaković, Mirković-Nadž, Runtić, 2000)

Sl. 6. Obostrani raspored snaga s pravcima uporabe, operativno vrijeme 14.9.1991. Izvor: Sučić, 2011

U okupiranom dijelu Sajmišta 14. i 15. rujna događaju se prva masovna ubojstva, ubijene su 84 osobe. Napadi se nastavljaju i 16. rujna. Težište im je na Borovu Naselju, ali žestoke borbe vode se i na Sajmištu. Prodori su pokušani i na Mitnici te na Lušcu.

Hrvatske snage u posljednja tri dana broje 34 uništena tenka, ali i 6 poginulih i 83 ranjena. Srpske snage se i dalje gomilaju u okolici Vukovara. Tog su dana, zbog neredovitog snabdijevanja, hrvatske snage napustile silos kod Đergaja, vrlo važan objekt za obranu grada. (Sučić, 2011)

Situacija u vukovarskoj bolnici se pogoršavala jer je u zadnjih nekoliko dana pristigao veliki broj ranjenika i to većinom civila stradalih od granata. U Vukovar i iz njega nitko i ništa nije moglo jer je „kukuruzni put“ na stalnom udaru topništva i svako kretanje njime bilo je ravno samoubojstvu. Evakuacija iz grada bila je nemoguća pa su i najteži ranjenici ležali u podrumu. U dvorištu bolnice povećavao se broj tijela poginulih budući je pokapanje uz stalne napade postalo prerizično. Oko bolnice neprestano su odjekivale eksplozije jer je bila jedan od glavnih ciljeva neprijateljskog topništva i zrakoplovstva. Zapovjedništvo obrane šalje apel za pomoć u ljudstvu, naoružanju i municiji te formiranje jake jedinice u Bogdanovcima sa jakim snagama topništva za podršku kako bi se učvrstila linija Vukovar – Bogdanovci – Vinkovci. (Dedaković, Mirković-Nađ, Runtić, 2000)

18. rujna napadi se nastavljaju. Kolone tenkova kreću prema Borovu Naselju, jedna Trpinjskom cestom, a druga Vinkovačkom te izbija na Bobotski kanal, vrlo nezgodan položaj za obranu. Taj će položaj ostati kritična točka obrane i branitelji će morati uložiti velike napore u njegovo čuvanje. (Dedaković, Mirković-Nađ, Runtić, 2000)

U rujnu se na Veleprometu organizira radni logor za Hrvate i druge nesrbe koji su zarobljeni u gradu. Po nekim informacijama logor je otvoren početkom rujna, dok je prema drugima otvoren oko 18. rujna.

Posljednji pokušaj po planu za osvajanje Vukovara u sedam dana propao je 19. rujna navečer kad su hrvatski branitelji odbili još jedan veliki tenkovski napad na Trpinjsku cestu. Hrvatsko ljudstvo, malobrojno i slabo naoružano bilo je premoreno do krajnjih granica, a tražena pomoć nije stizala. (Dedaković, Mirković-Nađ, Runtić, 2000)

Zapovjednik obrane Vukovara u izvješću Zagrebu od 21. rujna navodi: „Naoružanje i oprema i dalje stižu na kapaljku, a pomoć u ljudstvu ne dolazi. Ne možemo provesti punu mobilizaciju jer nemamo naoružanja, uniformi i sve ostale opreme... Vozni park je uništen,

a i rezerve goriva su pri kraju. Ljudstvo je izuzetno izmoreno bez mogućnosti odmora, a o kupanju i presvlačenju da se i ne govori. Približava se hladno vrijeme i kiše, a nema adekvatne odjeće i obuće. Hitno i neophodno je potrebna pomoć jačine jednog bataljuna punog sastava koji je prekaljen u borbi.“ (Dedaković, Mirković-Nadž, Runtić, 2000, 112)

Borbe se i idućih dana nastavljaju. Iz svih se naoružanja tuče grad, također i „kukuruzni put“ kako bi se prekinula jedina kakva takva komunikacija sa Vinkovcima, a konstantno se gađa i vukovarska bolnica, prepuna ranjenika i civila, uključujući, naravno, i srpske civile te ranjene pripadnike neprijateljskih snaga.

Zapovjedništvo obrane Vukovara 24. rujna izvještava da je od početka napada na grad neprijatelju uništen 131 tenk, srušeno 16 aviona, a iz stroja izbačeno oko 2000 ljudi. Zahvaljujući prohodnosti „kukuruznog puta“, 25. rujna grad je malo bolje opskrbljen jer dolazi pomoć iz vojarni JNA koje je zauzela Hrvatska vojska. (Sučić, 2011)

Krajem rujna u Vukovar stiže HOS. Prva skupina od 39 ljudi stigla je u Vukovar 27. rujna. S njima je bio i mladi francuski dragovoljac Jean Michel Nicollier. (Dedaković, Mirković-Nadž, Runtić 2000) Sa kakvom se odlučnošću i požrtvovnošću ovaj dvadesetpetogodišnji dragovoljac priključio obrani Hrvatske može se doživjeti u punini u njegovoj izjavi koju je kao ranjenik dao u Vukovarskoj bolnici dok su u nju već ulazile srbo-četničke neprijateljske snage:

„Znao sam da će biti teško, ali nisam mislio će biti tako strašno, osobito za civile. Ja sam kao dragovoljac došao u Vukovar, to je moj izbor i u dobru i u zlu. I u dobru i u zlu.“ Na pitanje novinarke: „Zašto dragovoljac?“, Jean odgovara: „Jer mislim da im treba pomoći. Zbog toga sam izabrao njihovu stranu.“ (Nekić, 2012.)

Jean je primjer one duše koja je osjetila svu nepravdu koja se Vukovaru i Hrvatskoj nanosila i koju nije mogao samo promatrati ne učinivši ništa. Žrtva koju je dao u obrani Vukovara i Hrvatske zaslužuje poštovanje koje ni najvrsniji ljudi od riječi ne mogu lako izraziti. Jean je sa ostalim ranjenicima i zarobljenicima odveden na Ovčaru i tamo zvjerski premlaćen i ubijen. Njegovi posmrtni ostaci do danas nisu pronađeni.

Druga skupina HOS-a u Vukovar dolazi 28. rujna, a treća u noći 29. na 30. rujna. Znakovito je reći da je druga grupa stigla gotovo nenaoružana, a oružja su se domogli tek u Bogdanovcima kad su ga oteli u prvom okršaju s četnicima. Sve skupa, u Vukovar je došlo

58 hsovaca (od čega 14 u Bogdanovce). (Dedaković, Mirković-Nadž, Runtić, 2000) O njihovoj požrtvovnosti u obrani Vukovara govore i podaci da ih je od navedenog broja 25 poginulo ili nestalo, 9 ih je izašlo s konvojem 19. listopada kao teški ranjenici, dok ih je 18 izašlo u probou od kojih samo sedam nije bilo ranjeno. Zbog svoje požrtvovnosti i neustrašivosti te sposobnosti prekaljenih ratnika i obola kojeg su dali u obrani Vukovara i na drugim mjestima, hsovci su s pravom ušli u hrvatsku povijest kao jedni od istinskih legendi Domovinskog rata.

Krajem rujna, zapovjedništvo obrane daje informaciju kako je obrana Vukovara u to vrijeme brojala manje od 1500 naoružanih ljudi.

„U terminologiji vojske koja je napadala grad, Vukovar je branila skupina ekvivalenta partizanske brigade TO ojačana mješovitim divizijunom za potporu, protuoklopnu borbu i protuzračnu obranu. Takva skupina je bila primjerena za obranu većeg sela, ali ne i grada s crtom obrane dužom od 10 kilometara.“ (Marijan, 2013, 211)

Iz Vukovara se 30. rujna upozorava kako je, sudeći po pojačanim napadima, neprijatelj krenuo u odlučujuću bitku. U okolinu Vukovara dolaze nove neprijateljske snage, grad se napada svim vrstama naoružanja sa kopna, iz zraka, te sa Dunava. U gradu nema struje ni vode, nedostaje hrane, lijekova i drugih medicinskih potrepština. Hrvatski branitelji sva ratišta drže pod kontrolom, ali traže pojačanje u tehnici kako bi mogli krenuti u protunapade. (Sučić, 2011)

Od 1. listopada grad je u potpunom okruženju jer je neprijatelj pod svoj nadzor stavio selo Marince te prekinuo komunikaciju jedinom prometnicom koja je Vukovar preko Vinkovaca povezivala s ostatkom Hrvatske. Žestoki napadi se nastavljaju.

PU Vukovarska 2. listopada MUP-u daje izvješće u kojem kaže da se od ranog jutra odvijaju do sada najžešći napadi neprijatelja na položaje hrvatskih branitelja u gradu Vukovaru. Prema procjenama branitelja, neprijatelj je tog dana na njihove položaje ispalio oko 2000 projektila, a o silini granatiranja govori i podatak o 9 poginulih i 58 ranjenih. (Marijan, 2013.)

Drugi izvori navode da se radilo i o žešćem granatiranju te da je ispaljeno oko 3000 projektila na grad od čega je sama bolnica dobila 37. Grad se napada iz svog oružja, uključujući ono iz Bačke. (Sučić, 2011)

Idućih dana grad se napada iz sveg oružja, sa kopna, iz zraka i sa Dunava i iz svih smjerova djelovanja. Projektili poslani da siju smrt broje se u tisućama. Svakodnevno stradavaju deseci branitelja i civila. Situacija je posebno teška u vukovarskoj bolnici. Zrakoplovi JNA raketirali su ju 5. listopada i izravno pogodili najmanje 15 puta iako je na krovu jasno istaknut znak crvenog križa (Lucić, 2017).

Hrvatski branitelji na rubu su snaga, ali moral je visok jer se brani domovina i hrvatski narod. Maštovitost i požrtvovnost nadoknađuju malobrojnost i slabu tehničku i svaku drugu opremljenost.

Glas Vukovara u svijet, Hrvatski radio Vukovar šalje apele za hitnu pomoć i poručuje da „Vukovar neće pasti“. Do 7. listopada u Vukovaru je poginulo 158 osoba, a ranjene su 654. Prvi puta nakon početka kontinuiranih oružanih napada, Vukovar je doživio miran dan. Bilo je to 8. listopada. Međutim, idućih dana počinje sve po starom. Grad trpi sveobuhvatne žestoke napade. U bolnici, koja je jedna od glavnih meta napada, stanje je stravično. Iz nje dolaze vijesti da svaki dan strada oko 30 ljudi. Na Sajmištu se vode borbe „prsa o prsa“. (Sučić, 2011)

Dogovoreno je da se iz Đakova u Vukovar 11. listopada uputi konvoj pomoći. Spomenuti konvoj nikada nije uspio doći do Vukovara. Na bolnicu je 12. listopada iz Bačke ispaljeno 128 raketa iz višecijevnih bacača (Lučić, 2017).

Početak listopada u Đakovu je ustrojen Samostalni zrakoplovni vod operativne zone Osijek. Vod je na raspolaganju imao nekoliko manjih sportskih zrakoplova i nekoliko većih, poljoprivrednih (Nazor i Pušek, 2018). U ostvarenju ideje za pomoći Vukovaru pripadnike voda nije spriječio veliki problem – nedostatak tehnike i bombi. Privatnim kanalima nabavili su navigacijske sprave i uređaje za noćni let, a bombe su pravili sami i to od plinskih boca, bojlera i sl. Bombardiranje iz zraka predstavljalo je veliku pomoć u svladavanju neprijatelja, a imalo je i veliku psihološku važnost za branitelje. Njihova pomoć posebno je značajna bila za vukovarsku bolnicu kojoj su u najtežim danima padobranima dostavljali nužnu medicinsku pomoć u obliku lijekova, krvnih pripravaka, sanitetskog materijala i drugoga. Proizveli su više od 500 bombi i izveli 49 borbenih letova. (Dedaković, Mirković-Nadž, Runtić, 2000)

Još jedna primjer dosjetljivosti i snalaženja u najgorim situacijama pokazali su pripadnici vukovarske inženjerije. Kako je minsko – eksplozivnih sredstava kronično nedostajalo,

dosjetili su se da bi mogli sami izrađivati drvene mine. Napravili su prototip, a onda je uslijedila serijska proizvodnja u stolarskoj radionici kombinata Borovo. (Dedaković, Mirković-Nadž, Runtić, 2000)

Hrvatska vojska planirala je deblokadu Vukovara 13. listopada preko Marinaca. Akcija je krenula kako je i planirano, ali je ipak naređeno povlačenje. Naime, u Vukovar je trebao stići ranije spomenuti konvoj Liječnika bez granica pa je akcija deblokade prekinuta. U povlačenju dolazi do velikih gubitaka hrvatskih snaga u ljudstvu – pogibaju 43 branitelja. Humanitarni konvoj četnici su odveli u vojarnu gdje je i opljačkan, a za njim su u grad uveli pojačanja u ljudstvu i oklopnim sredstvima. Ranjenici iz bolnice nisu izvučeni. (Dedaković, Mirković-Nadž, Runtić, 2000)

8.1. Pogibija Blage Zadre

Opći napad na grad započinje 16. listopada ujutro. Tog dana pogiba Blago Zadro, legendarni zapovjednik Borova Naselja. Bio je to veliki šok za njegove suborce. Blago je bio jednostavan čovjek, veliki domoljub koji je uvijek išao prvi u svaku akciju, preuzimajući na sebe najveći teret obrane kad god je to bilo moguće. Svojim suborcima bio je poput oca i zapovjednika u isto vrijeme. Brinuo se za svakoga kao da mu je vlastiti sin. Zračio je posebnom karizmom i ulijevao povjerenje svojim ljudima koji su u njemu vidjeli istinskog vođu. Njegova smrt bila je veliki moralni i psihološki udarac za branitelje Borova Naselja.

8.2. Nastavak borbi

Težište napada 16. listopada bio je Lužac. Neprijatelj je uspio ući u naselje, ali su ga branitelji već u zoru oslobodili. Tom su prilikom zarobili tri tenka T-55 od kojih su dva osposobili i na osnovu njih osnovali Samostalnu oklopnu postrojbu koju je činilo ukupno 20 ljudi. Koristili su se zarobljenim tenkovima s puno uspjeha podižući moral braniteljima, a zadajući neprijatelju velike gubitke sve dok 15. studenog nisu ispucali posljednje preostale granate. (Petrić i Ivanda, 2012)

Nakon prve akcije vraćanja izgubljenog terena u kojoj je sudjelovao jedan od tenkova, srpski su mediji izvješćivali kako „Ustaše imaju tenkove!“ Postrojba je početkom studenoga navise sudjelovala u davanju potpore obrani na području Priljeva i Lušca i pri tome bila toliko uspješna i izazivala toliko straha da su neprijateljski vojnici odbijali ulaziti u tenkove i ći u napad. Ti su tenkovi bili jedini oklopi koje su branitelji imali u cijeloj Bitci za Vukovar, a s

njima su uspjeli zadavati neprijatelju značajne gubitke i utjeravati im strah u kosti. (Dedaković, Mirković-Nadž, Runtić, 2000)

U Vukovaru je sredinom listopada bilo oko 15 000 civila, od čega oko 2000 djece te oko 400 ranjenika u bolnici. (Dedaković, Mirković-Nadž, Runtić, 2000)

Novi konvoj „Liječnika bez granica“ 19. listopada uspijeva ući u grad i iz bolnice evakuirati 112 ranjenika, a u njoj ostaje, među ostalima, još 180 teških ranjenika. (Sučić, 2011)

U drugoj polovici listopada, napadi na grad su nastavljeni. Tuče se po već ustaljenom obrascu – iz sveg naoružanja i iz svih uporišta, a stalni su i pokušaji pješadijskih proboja neprijatelja.

Na grad svakodnevno padaju stotine pa i tisuće projektila. Gađaju se skloništa te bolnica koja je potpuno razrušena, a u njoj se krajem rujna nalazi 220 ranjenika i veliki broj civila. Građani već više od dva mjeseca ne izlaze na svjetlo dana iz skloništa u kojima je hladno i vlada nestašica hrane. (Sučić, 2011)

Posebno je težak bio 23. listopada zbog neprekidne topničke vatre po gradu. Bolnica je pogođena sa 40 projektila te se zapalila i postojala je opasnost da ranjenici i oni koji su se u bolnicu sklonili izgore. (Marijan, 2013.)

U jutro 2. studenoga neprijateljske snage izvode jedan od najjačih napada na Borovo Naselje i Bogdanovce. Lužac napada Arkanova dobrovoljačka skupina sa oko 100 arkanovaca i oko 60 pobunjenih Srba iz okolnih sela podržana oklopnim i mehaniziranim brigadama. Samo 24 branitelja branila su Lužac. Na žalost, hrvatske snage bile su preslabe i Lužac pada. Nakon što su tenkovi sraznili naselje, ušla je pješadija i napravila pokolj. (Marijan, 2013). Zauzimanjem Lušca, branitelji se povlače na rezervne položaje, a komunikacija glavnom cestom između Vukovara i Borova Naselja još postoji.

„Novinar Narodne armije taj, dugo očekivani uspjeh JNA popratio je riječima da su se nakon „uspješnog presijecanja komunikacije koja povezuje ustaška legla u Vukovaru i Borovu naselju i izbijanja na obale Dunava, jedinice Novosadskog korpusa spojile ... sa dijelovima osloboditelja koji uspješno stežu obruč oko Vukovara. Napaćeni grad na Vuki sve je bliži konačnoj slobodi.“ (Jovanović, 1991, prema Marijan, 2013, 238)

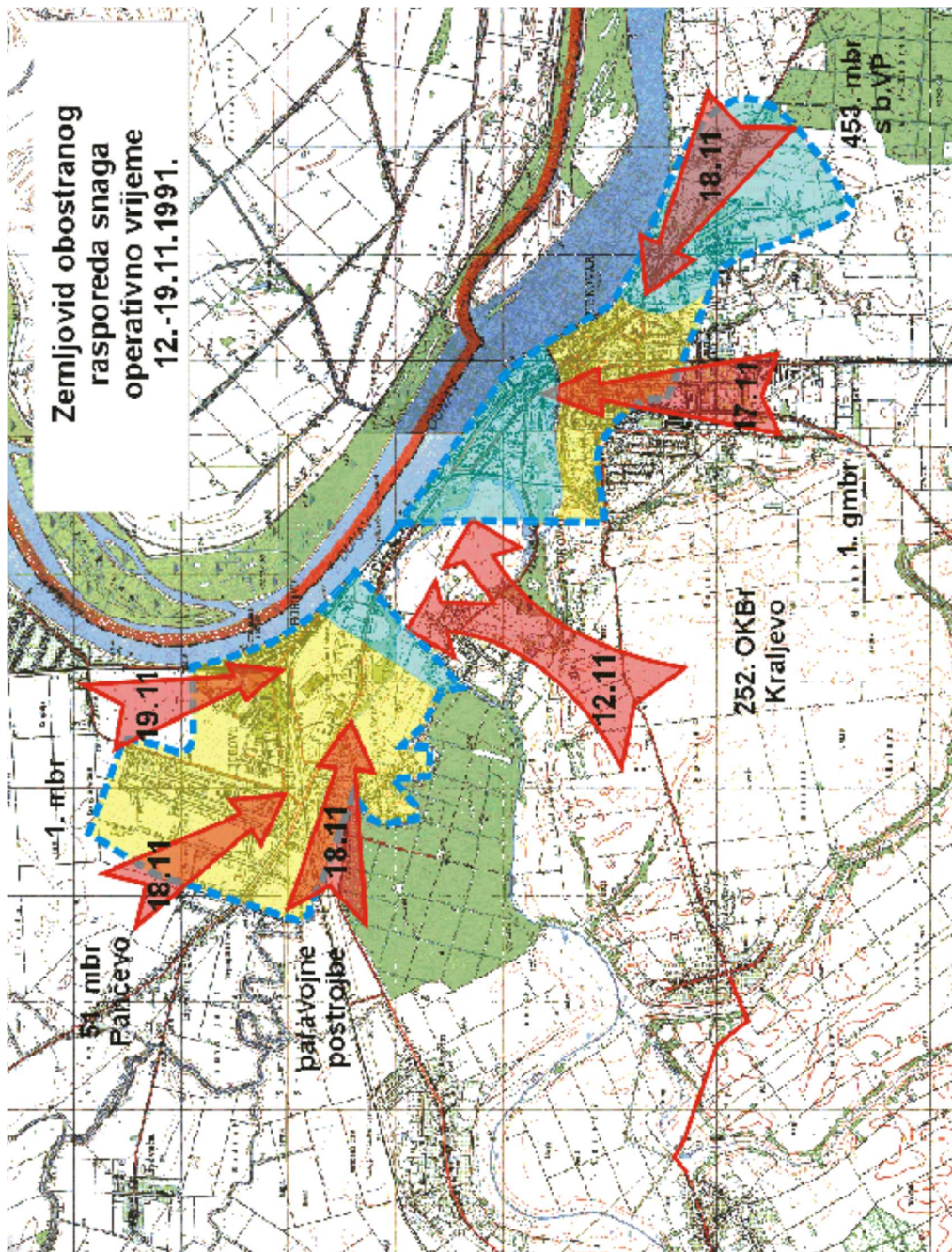
Grad je 4. studenog pod neprestanom topničkom vatrom. Oko 1500 neprijatelja iz više smjerova pokušava prodrijeti u grad. Bolnica je pogođena sa više od 90 projektila, a u njoj

se nalazi oko 270 ranjenika te šalje još jedan apel za pomoć. Idućeg dana, napad je odbijen, a agresor je imao velike gubitke: oko 1000 poginulih, 20 uništenih tenkova i 8 oborenih zrakoplova. Narednih dana, napadi se nastavljaju. Topništvo tuče po cijelom gradu bez prestanka, a dovlače se i nove neprijateljske snage. Bolnica u stravičnim uvjetima zbrinjava 350 ranjenika. (Sučić, 2011)

Noću je Samostalni zrakoplovni vod operativne zone Osijek sa 6 bombi (bojlera, op. a.) od po 150 kg bombardirao neprijateljske snage u području Lušca. (Marijan, 2013)

„Ogorčene borbe za selo Bogdanovce, jedinu isturenu točku obrane Vukovara, vođene su sve do 10. studenoga, kada su JNA i srpske paravojne postrojbe okupirale selo i masakrirale zatečeno stanovništvo. Branitelji Bogdanovaca do tada su uspješno uništavali tenkove i oklopne transportere te neutralizirali znatan broj neprijateljskih vojnika. Istoga dana srpske snage izvele su napad iz smjera Lušca na Priljevsku cestu s ciljem zauzimanja nadvožnjaka prema središtu Vukovara i spajanja sa svojim postrojbama koje su djelovale na Trpinjskoj cesti, a u Vukovaru su zauzele područje Milova Brda, jednu od ključnih otpornih točaka obrane Vukovara. Obrana Vukovara presječena je na dva mjesta, a branitelji su sabijeni u tri odvojena džepa.“ (Nazor, 2008, 60)

11. studenoga iz vukovarske bolnice u kojoj se nalazi 680 ljudi, od čega 480 ranjenika, šalje se još jedan apel za pomoć. Napadi se nastavljaju – 12. studenog JNA napada na dvadesetak mjesta u gradu. 14. listopada traju stalni napadi na Borovo Naselje, Sajmište i Mitnicu. Toga dana neprijatelj djelovanjem iz smjera Lušca uspijeva presjeći komunikaciju glavnom cestom između Borova Naselja i Vukovara te ovladava silosom na Dunavu. (Marijan, 2013 i Sučić, 2011)

Sl. 7. Obostrani raspored snaga; Operativno vrijeme 12.-19.11.1991.
Izvor: Sučić, 2011

Komunikacija koja je život značila bila je prekinuta. Nije to bila samo fizička odijeljenost obrane Borova Naselja i Vukovara, bio je to prekid „pupčane vrpce“ koja je povezivala dva dijela grada. Izolirana su postala velika skloništa u „Borovo Commerceu“, Obučari te niz drugih, pojedinačnih skloništa po zgradama u Borovu Naselju koja su trebala redovitu opskrbu. Također, ostali su odsječeni od baze u vukovarskoj bolnici izdvojeni medicinski punktovi u Borovu Naselju koji su se, osim lakših ranjenika i rekonvalescenata, morali

brinuti i za najteže ranjenike, a medicinskih sredstava nisu imali i nije bilo nikakvih izgleda da ih dobiju otkako je komunikacija s Vukovarom presječena. Vukovar je ostao bez opskrbe vodom i morao se osloniti na gradske bunare. Bila je prekinuta i radioveza obrane Borova Naselja za zapovjedništvo u Vukovaru, dakle, prekinuta je i linija zapovijedanja. (Dedaković, Mirković-Nadž, Runtić, 2000)

Idućih nekoliko dana, neprijateljski napadi su kontinuirani u pokušaju da razbiju ono što je ostalo od hrvatske obrane koja već bila na koljenima. Cijeli je grad, a posebno bolnica, pod topovskom vatrom. Koriste se fosforne bombe i bojni otrovi. (Sučić, 2011) Potpisano primirje srpski pobunjenici, četnici i JNA ne poštuju kao ni nebrojeno puta ranije.

Hrvatski su branitelji bili u nemogućim dilemama – ići u proboj ili ostati i predati se. Boriti se više nisu imali čime. Grad je bio pun civila, njih više od 15 000. Posebno je kritično bilo u bolnici i skloništu Borovo Commercea koji su bili puni ranjenika i civila. Neki branitelji kretali su u proboj, neki ostajali zbog članova obitelji koji su bili po skloništima, a i zbog same činjenice da u gradu još ima civila koje nisu željeli ostaviti nebranjene iako, zapravo, ništa više nisu mogli učiniti za njih.

Unatoč nezamislivo teškoj situaciji, određene manje skupine branitelja nadljudskim snagama i odlučnošću vodile su borbe protiv neprijatelja sve do 20. studenoga, a neki su se iz Borova Naselja povukli tek 23. studenoga.

Organizirane predaje počinju 18. studenog i tada počinju prokazivanja, izživljavanje, krvavi pir..

8.3. Okupacija grada

„Što se tiče branitelja, njihov je izgled, broj i količina, kao i vrsta naoružanja koje su predali izazvala nevjericu kod neprijateljskih vojnika. Nije bilo traga „tisućama crnokošuljaša“ o kojima su njihovi mediji toliko izvješćivali. (Dedaković, Mirković-Nadž, Runtić 2000, 308)

„Peta kolona“ radila je cijelo vrijeme Bitke za Vukovar, ali u ovim teškim trenucima njezino djelovanje pokazat će se kao smrtna presuda za mnoge.

„(...) Tada je stiglo, kako je netko rekao, vrijeme ispružena prsta. Sugrađani Srbi upirali su prstom u ljude koji su do jučer s njima dijelili hranu, vodu, sigurnost skloništa. (...) Sipali su nevjerojatne laži i optužbe koje su mnoge Vukovarce nesrbe stajale glave i višemjesečnoga boravka u srpskim logorima. Bacali su se u naručje svojim supruzima, sinovima, očevima i prijateljima u uniformama JNA i paravojskih formacija koji su ih do jučer bombardirali i koji su do tada poubijali stotine nevinih ljudi.

Nitko od preživjelih Vukovaraca nikada neće zaboraviti osjećaj gorčine koji su tada doživjeli. Preživjeli su opsadu, ali nisu znali hoće li preživjeti susret sa susjedom.“ (Dedaković, Mirković-Nađ, Runtić, 2000, 408-409)

8.4. Vukovarska bolnica

Posebnu ulogu u obrani Vukovara imala je vukovarska bolnica, tj. Medicinski centar Vukovar. Neposredno prije rata, u njemu je radilo približno 900 djelatnika. Na dan napada u Borovu Selu, u bolnicu je dovezen 21 ranjenik i 12 mrtvih. Od tada su prijemi ranjenika i mrtvih postali svakodnevnica. Nakon početka otvorenih sukoba hrvatskih snaga sa JNA i pobunjenim Srbima, veliki dio osoblja bolnice, uglavnom srpske nacionalnosti, napustio je bolnicu pri čemu su otuđili znatan dio lijekova, sanitetskog materijala i bolničke opreme. Tim materijalom opremali su i srpsku ratnu bolnicu u Boboti. Otišao je i dio zaposlenika drugih nacionalnosti te je u vrijeme okupacije u bolnici ostalo oko trećine djelatnika, tj. njih 300 do 350. Liječnici dragovoljci u smjenama su dolazili raditi u bolnici u organizaciji Kriznog stožera Ministarstva zdravstva.

Krajem listopada u skloništu Borovo Commercea organizirana je rezervna bolnica u koju je premješten dio lakših ranjenika. Ona je na dan okupacije imala oko 200 ranjenika, a toliko ih je ukupno bilo i po skloništima po gradu u kojima je organizirana medicinska skrb. (Lučić, 2017)

Bolnica je bila mjesto nade i spasa za mnoge ranjenike i civile u najtežim trenucima obrane grada, ali, na žalost, postala je i mjesto na kojem je slomljen sustav međunarodnog ratnog prava. Bolnica je bila civilni, otvoreni objekt, sukladno konvencijama međunarodnog ratnog prava, unatoč svim razaranjima koja je pretrpjela. (Dedaković, Mirković-Nađ, Runtić, 2000) Međutim, agresoru je, očito, bila legitiman vojni cilj.

Svoj doživljaj vukovarske bolnice Vilim Karlović opisuje riječima: „Na ovome mjestu je više nego ikdje vidljiva veličina stradavanja i patnja svakog čovjeka u Vukovaru. Kroz misli mi prolazi da je puno lakše ratovati nego raditi i boriti se u bolnici za svaki život. Uza sve s čime se suočavaju i što je odavno premašilo granice normalnog funkcioniranja bolnice situacija je sada dobila novu dimenziju i sliku. Vjerojatno ni osoblje bolnice nije moglo zamisliti da će postati doslovce utočištem, mjestom spasa i nade za preživljavanje. Nadljudskim naporima spašavaju ranjene branitelje, djecu, žene i ostale civile, ali i zarobljene neprijateljske vojnike.

Brinu se o životima rođenih, bolesnih i ranjenih, a sada preuzimaju ulogu spašavanja nekoliko tisuća civila koji su, bježeći iz ruševina svojih kuća i podruma od napredovanja neprijateljske vojske, četnika, dobrovoljaca i srpskih teritorijalaca, našli utočište ovdje.“

(Karlović, 2011, 44)

Tijekom napada na grad, liječničku pomoć u vukovarskoj bolnici dobilo je oko 3400 osoba od kojih je 2500 do 2900 kirurški obrađeno. Po službenim podacima, do 18. studenoga zaprimljeno je 2238 ranjenika. Svi slučajevi ranjavanja, posebno lakših, nisu službeno ni registrirani pa sa ta brojka penje.

Nakon okupacije grada 19. studenoga, umjesto misije Ujedinjenih naroda i timova Međunarodnog odbora Crvenog križa, kako je bilo dogovoreno, u bolnicu su oko podneva ušli pripadnici JNA zatekavši tamo oko 420 ranjenika i bolesnika, veći broj civila te oko 200 djelatnika. Tim je činom nastupila promjena odnosa i raskola među djelatnicima bolnice – neki su pjevali i slavili oslobođenje! (Lučić, 2011)

Oficiri JNA nisu se pridržavali nikakvih sporazuma, a još manje međunarodnog ratnog prava. 20. studenoga iz bolnice su odvedeni pokretni bolesnici, civili i dio osoblja. Svi muškarci odvedeni su autobusima uglavnom u vojarnu JNA. Predstavnicima međunarodnih organizacije ulazak u bolnicu dopušten je kasnije toga dana kada je najveći dio ranjenika već bio odveden te su zatekli u njoj žene, djecu, nekoliko staraca i mali dio osoblja.

Vrlo je važna činjenica da se istoga dana u prostorijama Veleprometa održala sjednica „Vlade SAO Slavonije, Baranje i Zapadnog Srijema“ i vojnih zapovjednika. Na toj sjednici, lokalna srpska vlast na čelu sa Goranom Hadžićem i Slavkom Dokmanovićem odlučno se protivila prebacivanju zarobljenika u zatvor u Srbiju. Nekoliko sati nakon sjednice Hadžić medijima izjavljuje: „...zarobljenici – ustaše koji su nam pali u ruke – ne mogu napustiti teritorij srpske oblasti Slavonije, Baranje i Zapadnog Srijema, ne mogu ići u Srbiju tamo se voziti, jer Srbija je država koja nije u ratu i isto tako vojska koja je pomogla kod zarobljavanja... Nisu vojnici, oni su paravojne formacije i jedino im može suditi ovaj narod ovdje, znači, narod naše Srpske oblasti koja je priznata, koja ima svoj sud. (...) tako smo se dogovorili sa vojnim vlastima da te ustaše ostanu u ovim našim logorima tu u okolici Vukovara (...)“ (Vukovarska tragedija 1991.: u mreži propagandnih laži i oružane moći JNA, knj. II prema Lučić, 2017, 184)

O vukovarskoj bolnici prof. dr. sc. Andrija Hebrang, ratni ministar zdravstva RH između ostaloga napisao je: „(...) Svijet je mirno promatrao ubijanje Vukovara i uništavanje njegove bolnice, koji su postali strateški cilja agresora u namjeri slamanja obrane Hrvatske. Podrška takvoj namjeri bila je šutnja međunarodne zajednice. Njezini predstavnici nisu nam dali da pri izvlačenju konvoja s ranjenicima dostavimo lijekove, niti su nam dopustili zamijeniti umorno medicinsko osoblje. Nisu osudili kršenje potpisanog Sporazuma kojega sam u ime Vlade Republike Hrvatske potpisao s predstavnicima JNA. Prema tom Sporazumu u noći krvavog agresorskog pira 19. studenoga 1991. godine kontrolu nad bolnicom trebala je preuzeti Međunarodna organizacija Crvenog križa. Međunarodni promatrači nisu izvjesili svijet da su pripadnici JNA upali u bolnicu i zabranili ulaz djelatnicima Crvenog križa. JNA i civili kojima je ta armija dala oružje su izveli, mučili i mučki ubili dio bolesnika i osoblja bolnice, a taj je zločin prešućen. Napokon, ni danas ne osuđuju krvnike koji su sustavno rušili Vukovar i ubijali njegove stanovnike. (...)“ (Nazor, 2008, 85)

9. Odnos snaga

Vukovarsku bojišnicu koja je bila duga 35 do 40 km branilo je nešto više od 1800 branitelja. Bili su to uglavnom neprofesionalni ratnici sa skromnim naoružanjem, uglavnom osobnim - od lovačkog oružja preko trofejnog pa do modernijeg koje je kupovano privatno, često „na crno“. Imali su nešto starih topova i minobacača kalibra 82 i 120 mm, nekoliko ZIS-ova i protuzrakoplovnih strojica. Prva ozbiljnija količina naoružanja stigla je u srpnju: kamion streljiva, strojica i protuoklopnih mina. Početkom rujna, dobili su tri topa od 22 mm, a krajem rujna četiri haubice i četiri kamiona streljiva što je bila zadnja ozbiljna količina oružja dovezenog u Vukovar. Nakon toga, branitelji su se morali snalaziti vlastitom izradom ili, doslovno, krađom i otimanjem oružja od neprijatelja. (Dedaković, Mirković-Nadž, Runtić 2000, 65-66)

Od sredine listopada hrvatska obrana imala je i dva tenka T-55 koja su zarobili od JNA. Osim nekih manjih količina koje ovdje nisu navedene, to je sve čime je raspolagala obrana Vukovara do navedenog razdoblja.

O broju branitelja Vukovara, Davor Marijan piše: „Po podacima Sekretarijata za narodnu obranu općine Vukovar do 6. rujna 1991. raspolagalo se sa 400 ljudi. Po podacima B. Borkovića obrana Vukovara je krajem rujna imala oko 1500 ljudi, a da je u obrani grada sudjelovalo ukupno 1800 ljudi od kojih Vukovaraca 60% (...) U operativnoj grupi Vukovar, Vinkovci, Županja 10. studenoga su držali da 124. brigada u Vukovaru ima 1500 ljudi. Nema dvojbe da je pod tim podrazumijevana cjelokupna obrana grada. Međutim, po podacima skupine boraca koja se par dana kasnije probila iz Borovog Naselja, Vukovar je branilo 450, a Borovo Naselje 300 boraca.“ (Marijan, 2013, 19)

„(...) snage branitelja s oružjem u samom gradu ni u jednom trenutku nisu prelazile broj od 1800 do 2000 pripadnika policije te ZNG-a, HOS-a i dragovoljaca iz raznih krajeva Hrvatske (...)“ (Nazor i Pušek, 2018, 148)

U sustavno osvajanje Vukovara krenula je JNA potpomognuta pobunjenim Srbima, četničkim odredima V. Šešelja i mobiliziranim brigadama TO Srbije i Vojvodine. Njezina oružana sila imala je oko 30 000 vojnika i 1600 oklopnih borbenih vozila, 980 oruđa

zemaljskog topništva, 350 protuzrakoplovnih topova i nekoliko brodova Riječne ratne flotile.“ (Valentić, 2010, 176)

O brojkama vezanim za neprijateljsko ljudstvo i naoružanje, Ante Nazor navodi: „Prema nepotpunim podacima, u borbama za Vukovar srpski agresor koristio je više od 100 borbenih oklopnih vozila, zrakoplove i brodove, više stotina cijevi svih vrsta topničko – raketnoga oružja iz kojih je sustavno i bez izbora ciljeva ispalio na grad na stotine tisuća projektila (prema nekim procjenama i više od milijun, pa čak i milijun i pol projektila). Grad je u početku neprestano napadalo više od 27 000, potom, prema nekim procjenama, i više od 60 000, pa čak i 80 000 vojnika. Drži se da su vukovarski branitelji pogodili oko 300 do 400 oklopnih vozila, prema nekim izvorima čak 500 – od toga oko 200 tenkova, te da su srušili više od 20 zrakoplova (neki navode broj 25). S obzirom na to da se navedene brojke čine preuveličane, treba ih uzeti s rezervom sve dok se ne provede znanstvena raščlamba gubitaka, utemeljena na izvorima s obje strane.“ (Nazor, 2008, 68)

Obzirom da su se borili protiv vojske koja je po snazi bila 3. vojna sila u Europi, branitelji Vukovara morali su osmisliti aktivnu obranu na čijim su principima uspijevali odolijevati napadima, ali i sami napadati neprijatelja te mu nanositi velike gubitke. O aktivnoj obrani branitelja Vukovara Dedaković u knjizi Bitka za Vukovar piše: „Ako bismo pojam aktivne obrane morali opisati u nekoliko rečenica, onda bi to otprilike izgledalo ovako; ne dopustiti neprijatelju opuštanje nikada i nigdje, iskoristiti sve informacije i sve izvore informiranja; pustiti mašti na volju; ne činiti ništa čega bi se poslije čovjek morao stidjeti.“ ((Dedaković, Mirković-Nadž, Runtić 2000, 77)

Od brojnih primjera aktivne i inovativne obrane Vukovara koji se danas proučavaju na vojnim učilištima u Hrvatskoj, a i šire, zgodno je spomenuti metode obrane branitelja Borova Naselja i Blage Zadre koji su organizirali interventni „Turbo vod“, „lovce na tenkove“ te smislili brojne druge metode kojima su branili grad tako dugo, a agresoru zadavali muke i velike štete u naoružanju, tehnici i ljudstvu.

Hrvatska u vrijeme Bitke za Vukovar nije imala ni ljudstva, ni naoružanja, ni zapovjedništvo koje bi na primjerenom operativnom razini moglo organizirati u isto vrijeme obranu Vukovara na kojem je JNA koncentrirala glavninu svojih snaga, a i drugih dijelova Hrvatske koji su u to vrijeme bili ili okupirani ili trpjeli napade agresora. Nakon pada vojarni JNA određena količina oružja i oruđa dospijeva u hrvatske ruke, ali još je trebalo vremena za obučiti i

ustrojiti ljudstvo za što je Hrvatska dobila vrijeme zahvaljujući tome koliko je Vukovar odolijevao nasrtajima srbo-četnika. Kada se uzmu u obzir svi čimbenici vojne opremljenosti i obučenosti agresora koji je bio treća vojna sila u Europi, te usporede sa onima Hrvatske obrane, jasno je da na bojišnici dužoj od 1200 km Hrvatska nije imala mogućnosti obraniti Vukovar.

10. Posljedice Bitke za Vukovar

10.1. Zločini srbo-četnika i JNA nakon okupacije Vukovara

Pri samom ulasku u grad, srbo-četnici i JNA započeli su svoj krvavi pir. Počela su prokazivanja, premlaćivanja, mučenja, masakri, ubojstva i zvjerstva svake vrste. Iz okupiranog grada odvedeno je 15 do 20 tisuća ljudi. Neki su pogubljeni, neki odvedeni u logore, a za mnogima, odnosno njihovim posmrtnim ostacima, traga se i danas.

Iz vukovarske bolnice odvedeno je najmanje 266 osoba. Na Ovčari su pronađena tijela 200 osoba, a identificirano je njih 193 od kojih su, nepobitno je utvrđeno, najmanje 97 bili pacijenti bolnice. Za sudbinu 66 osoba odvedenih iz bolnice još se ne zna.

U Borovu Naselju, u zgradi „Borovo Commercea“, neprijatelj je 19. studenoga zatekao oko 250 ranjenika, oko 600 civila i nešto medicinskog osoblja. Od navedenih, 115 osoba je zarobljeno i odvedeno u srpske logore, a 51 osoba ubijena je istoga dana. Po tvrdnjama nekih od svjedoka, u „Veleprometu“ je ubijeno duplo više ljudi nego na Ovčari što znači negdje oko 500. (Lučić, 2017)

„Prema podacima Opće bolnice Vukovar, u srbijanskoj su agresiji na Vukovar poginule ukupno 1 624 osobe, a ranjeno 2 557 osoba, s tim da se na popisu nasilno odvedenih, zatočenih i nestalih nalazilo više od 500 osoba. Hrvatski sanitetski stožer svojedobno je iznio podatke da je do 19. studenoga 1991. godine u Vukovaru poginulo 450 hrvatskih branitelja i 1 350 civila, a da je u srpske koncentracijske logore odvedeno oko 5 000 Vukovaraca. Na temelju evidencije 204. (vukovarske) brigade, u borbama je poginulo 422, ranjeno 777 te nestalo 457 pripadnika te postrojbe Hrvatske vojske.“ (Živić, 2006, prema Sučić i Živić, 2007, 92)

U bivšoj Općini Vukovar (po obuhvatu iz 1991.) pronađene su brojne masovne grobnice, njih preko 40. Ono što zapanjuje je činjenica da postoje tzv. sekundarne grobnice što znači da su nakon zakapanja ponovo otkapane da bi bile premještene s namjerom boljeg sakrivanja.

10.2. Ratna šteta

Ukupna ratna šteta za Vukovarsko – srijemsku županiju procijenjena je na 15 833 581 000 kn. (Pek, Lang, 2011)

„Materijalna razaranja Vukovara tijekom srbijanske agresije katastrofičnih su razmjera. Gotovo 9,5 milijardi kuna ukupnih ratnih šteta, od čega u gospodarstvu 4,6 milijarde, u gospodarskoj infrastrukturi 2,3 milijarde te na privatnoj imovini 2,6 milijardi, nesumnjivo svjedoče o totalnim razaranjima kao i pljački u vrijeme okupacije (Živić, 2006.a.). Procijenjeno je da je 70% stambenih objekata (kuća i stanova) tijekom napada na grad potpuno (“do temelja”) uništeno (od 4. do 6. kategorije oštećenja), 15% stambenih objekata je bilo oštećeno (od 1. do 3. kategorije oštećenja), a samo 15% objekata je ostalo neoštećeno, i to uglavnom u predjelu grada poznatom pod lokalnim toponimom Petrova Gora, koju su u većini naseljavali Srbi i koju tijekom obrane grada nisu kontrolirale postrojbe Hrvatske vojske. Na grad je ispaljeno 1,5 milijuna projektila iznad 100 mm, 5 milijuna projektila ispod 100 mm te bačeno oko 2,5 tisuće bombi težih od 250 kilograma“. (Živić i Sučić, 2007, 76)

10.3. Posljedice na strani agresora

Prema procjenama, vukovarski branitelji su snagama srbijanskoga agresora nanijeli gubitke u ljudstvu od 8 000 do 12 000 poginulih, 20 000 ranjenih, uništeno je ili onesposobljeno oko 400 tenkova i oklopnih transportera, srušeno je ili oštećeno 20-tak zrakoplova. (Sučić i Živić, 93)

10.4. Mirna reintegracija i „suživot“

Tek nakon „Oluje“ i poraza Vojske Republike Srpske u BiH, vodstvo pobunjenih Srba pristaje na mirno rješavanje sukoba. U Erdutu su 12. studenog 1995. predstavnici pobunjenih Srba iz istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema potpisali temeljni sporazum o mirnoj reintegraciji toga područja u ustavno-pravni poredak Republike Hrvatske tzv. Erdutski sporazum. Hrvatska politika je nastojala probleme s pobunjenim Srbima rješavati mirnim putem uz brojne bolne kompromise i ustupke što je izazvalo nezadovoljstvo Hrvata prognanih s tog područja. (Nazor, 2008)

Procesom mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja koji je završen prestankom mandata UNTAES-a u siječnju 2018. godine, ono je vraćeno je u ustavno – pravni poredak Republike Hrvatske.

Osim broja žrtava te materijalnih gubitaka, ostale su brojne nevidljive posljedice. Grad je obnovljen, izgrađen nanovo, ali društvo je ostalo ranjeno.

Razoreni su životi, socijalni odnosi, grad je uglavnom podijeljen po narodnosnoj osnovi. Kafići su podijeljeni na hrvatske i srpske, restorani, klubovi, udruge. Sve škole i vrtići u Vukovaru podijeljeni su pa tako postoje vrtićke grupe, razredi ili cijele smjene za djecu hrvatske i onu srpske narodnosti.

Mnogi još traže svoje nestale ili posmrtno ostatke svojih najmilijih, mnogi još čekaju pravdu, a mnogi su i umrli ne dočekavši ju.

Mnogo je u gradu i onih koju su sudjelovali u ratu i činili svakakva zvjerstva, onih koji znaju gdje su posmrtni ostaci i grobišta, a šute.

10.5. Demografske i ekonomske promjene u Vukovaru nakon agresije

Ratni mortalitet na vukovarskom području bio je viši nego ikadje drugdje na ratom zahvaćenim područjima Hrvatske. To je bio jedan od većih utega revitalizacije i demografskog, a time i svakog drugog opravka vukovarskog društva.

Vukovar u posljednja dva međupopisna razdoblja bilježi depopulaciju. Prema popisu iz 2001. godine, Vukovar je imao 30 126 stanovnika što je u odnosu na 1991. kada je imao 44 639 stanovnika gubitak od 32,51% dok je po popisu iz 2011. godine imao 26 716 stanovnika što je pad za dodatnih 11,32%. Uz prirodnu depopulaciju, posljedice rata u smislu visokog ratnog mortaliteta glavni su razlog smanjenja broja stanovnika Vukovara što u kombinaciji sa drugim negativnim demografskim čimbenicima poput starenja stanovništva, emigracije te lošim ekonomskim i socijalnim uvjetima stvara negativne preduvjete za društveno-gospodarski razvoj. (Živić, 2011)

Srbijanska oružana agresija i rat bili su ključnim uzrokom ovako nepovoljne demografske dinamike u Gradu Vukovaru. Poznato je, naime, da je od svih hrvatskih gradova upravo Vukovar tijekom rata pretrpio najveće izravne i migracijske ratne demografske gubitke i najteža materijalna razaranja. Premda još uvijek nije utvrđen cjelovit i konačan broj poginulih, ubijenih, umrlih zbog posljedica rata, nasilno odvedenih, zatočenih i nestalih osoba, stanovnika Grada Vukovara tijekom Hrvatskoga domovinskog rata, približna bilanca izravnih demografskih gubitaka ili ratnoga mortaliteta se kreće u rasponu od četiri do pet tisuća osoba, što je, pak, između 5% i 10% prijeratnog stanovništva Grada. Prema podatcima Regionalnog ureda Uprave za područja posebne državne skrbi Ministarstva regionalnog razvoja i fondove Europske unije, od 22 061 prognane osobe do kraja 2011. godine u Grad Vukovar se vratilo 12 630 osoba ili svega 57,2%. (Živić, 2011, 101)

Uravnotežen i pozitivan društveno-gospodarski razvoj ne može se ostvarivati, a još manje poticati kroz nepovoljne i poremećene demografske odnose u najširem smislu te riječi, a naročito ne u kontekstu depopulacije u kojoj se u posljednja dva međupopisna razdoblja (1991. – 2011.) nalazio Grad Vukovar. (Živić, 2011, 96)

Vukovar je prije Domovinskog rata bio jako industrijsko središte čiji je bruto domaći proizvod bio veći od onoga SR Hrvatske. Danas u Vukovaru živi manje stanovnika nego ih je u prijeratnom razdoblju bilo zaposleno, a vukovarski bruto domaći proizvod daleko je ispod onoga Republike Hrvatske.

11. Zaključak

Povijesnim pregledom u ovom radu još od 14. stoljeća mogu se pratiti ideje koje otkrivaju zainteresiranost Srba za područja u kojima žive Hrvati. Je li negdje u to vrijeme velikosrpska ideja začeta ili ona seže i dalje u povijest, pitanje je na koje bi trebala odgovoriti neka druga, opširnija istraživanja. Ono što se može slijediti kroz sve te godine jest jedna te ista težnja te uvijek isti *modus operandi* njezinih imaginatora, a radi se o priželjkivanju da se srpska granica protegne daleko na zapad te o kreiranju ideja i politika toj želji u podršci. Jedna od najzastupljenijih metoda u tom smislu bila je amputacija hrvatskog teritorija na područjima na kojima su Srbi bili jače zastupljeni. Tu se događala „krađa suvereniteta“.

Kroz mnoge dokumente koje su pisali Srbi, kreatori velikosrpske ideje, mogu se uočiti manipulacije i izvrtanja istine. Nerijetko ili bolje reći redovito potiču na pobunu i nasilje Srbe koji žive u Hrvatskoj, svoje glavne adute u historiji i mržnji prema svemu što je hrvatsko. Takvi poticaji prerasli su u akcije te, na kraju, u otvoreni sukob – u rat protiv Hrvatske.

Budući da su u svim strukturama vlasti i društvenog života u Jugoslaviji, (a posebno JNA i milicije) uglavnom Srbi bili na vodećim pozicijama, nije trebalo previše truda da se jedna takva sila poput JNA okrene protiv Hrvatske i uskoro, kao praktično srpska vojska, nasrne na Vukovar. Činjenica da je srbo-četnički agresor i JNA krenula takvom žestinom i upornošću donekle bi mogla i začuditi, ali kad se razmotri koliko dugo su sanjali Vukovar kao prijestolnicu SAO Krajine, a onda „slomili“ silu svoje vojske na gradu kojeg je branila šačica ljudi, vrlo lako se može zaključiti da se najprije radilo o spašavanju ponosa.

Obzirom na odnos snaga hrvatske obrane i srbo-četničkog agresora, više je nego zadivljujuće ono što su hrvatski branitelji uspjeli ostvariti. Po apsolutno svim proračunima i logikama, onako mali broj ljudi sa onako slabim naoružanjem ne bi trebao moći pružati otpor onako silnom agresoru niti dan, a kamoli tri mjeseca. Silan je agresor bio samo po broju ljudi, cijevi, projektila... Branitelji Vukovara isticali su se požrtvovnošću, moralom, snalažljivošću, bratoljubljem i domoljubljem.

Bitka za Vukovar imala je zasigurno strateški značaj za obranu Hrvatske. Slomivši zube na Vukovaru, srpskoj agresiji nije ostalo previše snage ni zamaha da se razulari Hrvatskom onako kako je namjeravala – nakon jednog dana srušiti Vukovar i nastaviti dalje, a Hrvatska je dobila potrebno vrijeme za ustroj vojske i naoružavanje. Na Vukovaru je JNA ispucala sve svoje najjače snage te je nakon toga u daljnjim akcijama po Hrvatskoj doživljavala samo poraze do konačnog sloma. Žestina ove bitke i neočekivano snažan i dugotrajan otpor

branitelja, utjecali su na gubljenje snage agresora istovremeno dajući vremena Hrvatskoj da se bolje naoruža, organizira i rasporedi svoje snage te da podigne borbenu spremnost i sposobnost svojih oružanih i operativnih snaga.

Brutalnost srpske agresije na Vukovar pokazala je međunarodnoj zajednici pravu sliku sukoba na području bivše Jugoslavije čime je Bitka za Vukovar izravno doprinijela priznanju neovisnosti Republike Hrvatske.

Na Vukovaru su sve maske pale. Neosporno je po svim podacima koji su u radu izneseni da se ni o kakvom „slučajnom“ ni „građanskom“ ratu ne može niti govoriti. Iznesene činjenice jasno dokazuju da je cjelokupni napad na Vukovar i Hrvatsku bio pomno planiran i dugo priželjkivano njezino podčinjavanje pod srpsku čizmu. Iznesene činjenice jasno pokazuju i tko je bio agresor, a tko se branio tako da su svi pokušaji izjednačavanje krivnje na bilo koji način jednostavno neodrživi. Također, kada se uzmu u obzir sve činjenice o snazi agresora te, naspram njega o mogućnostima hrvatske obrane, može se zaključiti da Hrvatska, naprosto, nije imala mogućnosti obraniti Vukovar.

Nakon sve brutalnosti o kojoj je pisano, nakon prokazivanja, mučenja, masakriranja i tortura, nesrbi u Vukovaru koji su prošli navedeno i provukli se kroz mnoge od devet krugova pakla po gradu su, nakon povratka, susretali (i još susreću) svoje krvnike. Vrijeme pruženog prsta se vratilo, ali sa drugim predznakom.

Ipak, vukovarski čvrsti duh uspio je nadvladati sve nedaće i okrenuti se budućnosti u slobodnom, ponovo izgrađenom gradu u domovini koju su nam branitelji stvorili.

12. LITERATURA

1. Dedaković, M., Mirković-Nadž, A., Runtić, D., 2000: *Bitka za Vukovar*, Neobična naklada, Vinkovci.
2. Ivanda, S., Petrić, A., 2012: *Branili smo Vukovar i zarobljenim tenkovima*, Hrvatsko društvo logoraša srpskih koncentracijskih logora, Osijek.
3. Karlović, V., 2011: *Preživio sam Vukovar i Ovčaru*, Večernji list d.o.o., Zagreb.
4. Lang S., Pek B., 2011: *Pravo na dom*, Studio HS Internet d.o.o Osijek za: Zajednica povratnika Hrvatske u suradnji s udrugom građana „Pravo na dom“ i Vladom Republike Hrvatske, Osijek.
5. Lučić, I., 2017: *Vukovarska bolnica – svjetionik u povijesnim olujama hrvatskoga istoka*, Hrvatska liječnička komora, Hrvatski institutu za povijest, Zagreb
6. Marijan, D., 2013: *Obrana i pad Vukovara*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb
7. Nazor, A. i dr., 2008: *Grad je bio meta: Bolnica, Dom umirovljenika... (agresija Srbije, odnosno JNA i srpsko – crnogorskih snaga na Republiku Hrvatsku i srpska okupacije Vukovara 1991.)*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb
8. Nazor, A., Pušek, T., 2018: *Domovinski rat, Pregled političke i diplomatske povijesti*, Nakladni zavod Globus, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar domovinskog rata, Zagreb.
9. Nekić, N., 2012: *Jean ili miris smrti*, Udruga dr. Ante Starčević – Tovarnik.
10. Sučić, S., 2011: *Značaj obrane Vukovara u stvaranju Hrvatske države*, u: *National Security and the Future*, Vol. 12 (3), 11-69, <https://hrcaj.srce.hr/90915>. (12.08.2019)
11. Sučić S., Živić D., 2007: *Značenje Vukovarske bitke u stvaranju i obrani hrvatske države*, u: *Vukovar – hrvatska baština i perspektive razvoja*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.
12. Valentić, M., 2010: *Rat protiv Hrvatske 1991. – 1995. Velikoserpski projekti od ideje do realizacije*, Bibliotheca Croatica: Slavonica, Sirmiensa et Baranyensia, Studije, Knjiga 12, Zagreb.
13. Wertheimer-Baletić, A., 1993: *Stanovništvo Vukovara i vukovarskog kraja*, Globus, nakladni zavod, Zagreb.
14. Živić, D., 2011: *Demografske osnove poslijeratnog razvoja grada Vukovara (1991. 2011.)*, u: *National Security and the Future*, Vol. 12 (3), 11-69,

<https://hrcak.srce.hr/90917>.

15. Živić, D., 2014: *Vojnogeografski elementi obrane*,

<https://vojnepovijest.vecernji.hr/vojna-povijest/vojnogeografski-elementi-obrane-970388>

(23.09.2019)

13. Popis slika

Sl. 1. Narodnosni sastav stanovništva općine Vukovar po naseljima, 1991. godine.....	5
Sl. 2. Kazalo vojnog označja na zemljovidima	6
Sl. 3. Kazalo označja na zemljovidima	6
Sl. 4. Paravojne formacije neprijatelja	7
Sl. 5. Zemljovid obostranog rasporeda snaga operativno vrijeme 01.09.1991.....	32
Sl. 6. Obostrani raspored snaga s pravcima uporabe, operativno vrijeme 14.9.1991.....	34
Sl. 7. Obostrani raspored snaga; Operativno vrijeme 12.-19.11.1991.....	42